

Rehbinder-elämäkerta maalaa ajankuvan

Kristiina Kalleinen:

**Suuriruhtinaskunnan etuvartiossa. Ministerivaltio-
sihteeri R. H. Rehbinder Suomen etujen puolustajana
Pietarissa 1811–1841.** SKS 2017. 308 s.
ISBN 978-952-222-896-3.

Kristiina Kalleisen kirja tarjoaa keisarillisen virkamiehen muotokuvan. Kirjan keskushenkilö Robert Henrik Rehbinder (1777–1841) oli esittelevä valtios sihteeri Suomen asiain komiteassa kolmen vuosikymmenen ajan 1800-luvun alkupuolella. Rehbinderiä ei ole tutkittu aiemmin kattavasti. Kalleisen kirjaa edeltävän tutkimuksen kuva hänestä onkin jäänyt hajanaiseksi ja sirpaleiseksi, vaikka mies mainitaan lähes jokaisessa 1800-luvun alkupuolen poliittista historiaa käsittelevässä teoksessa. Kalleinen perustelee tutkimustehtävänsä tarkasti ja erinomaisesti.

Rehbinderin asema oli kiistatta keskeinen aikana, jolloin Suomen poliittinen asema vakiintui, joten hänen kauttaan on mahdollista avata laajempi ikkuna Suomen ylimpien virkamiesten ja senaattorien virka-arkeen. 1800-luvun alun hallintohistorioita on kirjoitettu harvakseltaan ja edellinen buumi koettiin 1990-luvulla. Valtiohallinnon, sen rakenteiden ja byrokratian ymmärtäminen on äärimmäisen tärkeää kaikille, jotka tahtovat ymmärtää, kuinka maamme hallintoelämä on muodostunut ja toimii. 1800-lukua pidetään byrokratian ja hierarkioiden kultaisena vuosisatana.

Biografia- tai henkilölähtöiset tutkimukset ovat helposti lähestyttäviä niin lukijalle kuin kirjoittajalle. Kalleinen muistuttaa jo Pentti Renvallin todenneen, että henkilökuvan kirjoittaminen vaatii henkilöä ympäröineen menneisyyden laajaa rekonstruointia. Rehbinder-elämäkerta edustaa tätä henkilölähtöistä tutkimusta keskittyen Suomen ylimpiä virkapaikkoja hallussaan pitävien verkostoon ja heidän pyrkimyksiin vakiinnuttaa Suomen asema Venäjän keisarikunnassa vuosina 1811–1841.

Kalleinen onnistuu lunastamaan henkilölähtöiselle tutkimukselle asetetut odotukset. Kirjasta muodostuu kattava kuva ylimmän virkamiehistön elämänpöiiristä, poliittisesta toiminnasta, arjen haasteista, tapakulttuurista ja elämän välttämättömistä reunaehdoista. Kirjan

perustana toimii laaja yksityisestä ja virallisesta kirjeenvaihdosta kerätty aineisto. Vaikka kirjan lähdeaineisto on pitkälti näiden kirjeiden varassa, Kalleinen tekee selkeän eron kirjetutkimuksen ja perinteisen kirjeenvaihtoon perustuvan yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen välillä. Kirjeiden konventiot tai kirjeet esineinä eivät ole Kalleisen kiinnostuksen kohteena. Hän onnistuu löytämään kirjeistä, mitä ne kertovat Rehbinderin ja hänen kollegoidensa maailmasta.

Kirjan parasta antia onkin Rehbinderin ja tämän verkoston toiminnan kuvaaminen Helsingissä, Pietarissa ja Turussa. Virkamiehen arki, siihen liittyneet käytännöt ja epävarmuudet tulevat elävästi esiin. Kalleinen pysyy johdonmukaisesti asettamassaan rajauksessa eli Rehbinderissä virkamiehenä, vaikka välillä kirjasta löytyy myös tulkinnallisia mainintoja, joissa kerrotaan esimerkiksi Rehbinderillä olleen taipumusta pessimismiin ja nähdä aaveita siellä, missä niitä ei ollut.

Samaa tulkinnallista rohkeutta olisi ollut mukavaa lukea myös Rehbinderin ja hänen lähellä vaikuttaneiden henkilöiden välisistä suhteista, vaikka keskinäisiä suhteita onkin historiallisesti hankalaa tutkia ja todentaa. Ihmissuhteet ja henkilöiden väliset kemiat tuntuivat näyttelevän kyseisenä aikana suurta roolia hallinnon järjestämisessä ja ihmisten kommunikointitavoissa. Esimerkiksi Alexander Armfeltin ja Rehbinderin välit vaikuttivat etäisiltä, mutta Rehbinder päätti erimielisyyksistä huolimatta käyttää Armfeltia välittäjänä itsensä ja kenraalikuvernöörin välissä.

Kirja luo onnistuneesti kuvaa aikakaudesta ja maailmasta. Ajan virkamiehet piirtyvät kirjasta esiin ahkerina ja työnsä vuoksi eläneinä miehinä. Paikoitellen kirja tarjoilee myös meheviä yksityiskohtia, esimerkiksi siitä, kuinka keisarien suosiobarometri toimi. Nimittäin muita useammin työskentelyaudienssin keisarin luokse saanut oli suosiobarometrissa korkeammalla. Myös Gustaf Mauritz Armfelt ja Rehbinder itse pelkäsivät joutuneensa epäsuosioon, kun heidän audiensseihinsa tuli taukoa. Keisarin suosiosta kertoivat myös kunniamerkit, arvonimet ja erilaiset lahjat.

Rehbinder-elämäkerta sopii myös vähemmän 1800-luvun alkuvuosiin perehtyneille, koska Kalleinen käy uskollisesti ajan merkityksellisimmät poliittiset käänteet lävitse. Kalleinen osaa myös sitoa tapahtumat usein soljuvasti varsinaiseen aiheeseen, joten asiaan paremmin perillä oleviakaan kertaus ei todennäköisesti

kyllästytä. Tietolaatikkojen heikko visuaalinen ilme ja yllättävä siirtyminen muutamien sivujen ajaksi sisäviitteisiin kesken kirjan antavat vaikutelman korjaamattomasta taittovedoksesta, mutta nämä eivät ole kirjailijan virheitä. Sen sijaan viitteiden olemassaolo myös tietolaatikoiden tekstien yhteydessä on tekijältä tai kustantajalta toimiva idea.

Hallintohistoria ei perinteisesti ole kuulunut niihin historianalueisiin, jotka tunnetaan vetävästi kirjoitetuista monografioista tai artikkeleista. Tutkimus antaa työkaluja ymmärtää hallinnollisia rakenteita, hovin, senaatin, valtiosihteerin viraston toiminnan oikkuja ja kiemuroita. Kalleisen tutkimus on tarkasti, huolellisesti ja eettisesti tehty tutkimus, joka sopii 1800-luvun alkupuolen eliiteistä ja politiikasta kiinnostuneiden luki-listalle ja kuuluu kiistatta 1800-luvun alun hallinnosta kiinnostuneiden peruslukemistoon.

Saara Hilpinen, FM
Helsingin yliopisto

Kertomus uuden ajan naisesta

Marjaliisa Hentilä, Matti Kalliokoski & Armi Viita:

Uuden ajan nainen. Hilja Pärssisen elämä. Työväen Arkiston julkaisu 8. Siltala 2018. 360 s.
ISBN 978-952-234-519-6.

On suorastaan kummallista, että Marjaliisa Hentilän, Matti Kalliokosken ja Armi Viidan *Uuden ajan nainen* on ensimmäinen kattava elämäkerta suomalaisen työväenliikkeen historian merkittävimpiin ideologeihin lukeutuneesta Hilja Amanda Pärssisestä (os. Lindgren) (1875–1935). Kansakoulun opettajaksi 1890-luvulla valmistunut Pärssinen toimi poliittisen uransa aikana muun muassa sosialidemokraattisen naisliikkeen puheenjohtajana, liikkeen äänenkannattajan *Työläisnainen*-lehden toimitussihteerinä sekä SDP:n pitkäaikaisena kansanedustajana. Eduskunnassa hän oli laatimassa lähes kaikkia lakialoitteita, joita ajan sosialidemokraattiset naiset tekivät. Pärssisen ajamiin radikaaleihin poliittisiin hankkeisiin kuuluivat esimerkiksi äititysvapaa, abortin salliminen, yleinen oppivelvollisuus sekä huutolaisjärjestelmän lakkauttaminen.

Pärssinen oli 1900-luvun alun tunnetuimpia suomalaisia sosialisteja myös Suomen rajojen ulkopuolella. Hän sai huomiota lehdistössä useissa maissa ja teki yhteistyötä monien kansainvälisten naissosialistien kanssa. Lisäksi Pärssinen oli ensimmäinen hallitusvastuuseen noussut suomalainen nainen, kun hänet yhdessä Hanna Karhisen (1878–1938) kanssa valittiin kansanvaltuuteksi punaiseen hallitukseen keväällä 1918. Poliitikon ja opettajatyönsä ohella Hilja Liinamaa -nimellä teoksensa

julkaisut Pärssinen oli myös varhaisen työväenliikkeen menestyksekkäimpiä runoilijoita.

Pärssisen poliittinen ja kirjallinen työ on ollut aieminkin akateemisen tutkimuksen kohteena. Hänelle on annettu tunnustusta suomalaisen sosiaalipoliittikan uranuurtajana erityisesti työväen naisliikkeen historiaa käsittelevissä tutkimuksissa. Tutkimukset ovat sivunneet Pärssisen henkilöhistoriaa, mutta kuten Hentilä, Kalliokoski ja Viita jo teoksensa esipuheessa toteavat, aikaisemmissa tutkimuksissa esitetyt tiedot hänen elämästään ovat olleet hyvin hajanaisia ja puutteellisia. Kirjoittajat ilmoittavatkin pyrkivänsä teoksessaan tarkastelemaan Pärssisen elämää kokonaisvaltaisesti sekä täyttämään aikaisempien esitysten jättämiä aukkoja.

Akateemisen keskustelun ulkopuolella Pärssinen on jäänyt pitkälti suomalaisen työväenhistorian tunnetuimman naisen, Miina Sillanpään (1866–1955) varjoon. Sillanpäästä ja hänen saavutuksistaan on kirjoitettu lukuisia muistelmateoksia, artikkeleita ja elämäkertoja. Mittavan uran naisten, lasten ja työelämän hyväksi tehnyt Sillanpää on toki ansainnut paikkansa julkisuudessa, mutta osittain hänen ansiokseen on laskettu myös Pärssisen saavutuksia. Hentilä, Kalliokoski ja Viita mainitsevat esimerkkinä naisten ensikodit, joiden ”äitinä” Miina Sillanpää on tullut tunnetuksi. Kuten kirjoittajat toteavat, ensimmäinen ensikoti avattiin kyllä vasta Pärssisen kuoltua 1940-luvulla, mutta hän oli kehittänyt ideaa ja tehnyt kotien puolesta aloitteita jo 1900-luvun alkuvuosina.

Uuden ajan nainen etenee kronologisesti, mutta jäsenyyteemojen kautta. Teos tarkastelee Pärssistä poliittisen toiminnan ja yksityiselämän näkökulmasta runoilija-Pärssisen jäädessä pääosin sivuhenkilöksi. Vaikka kirjoittajat nostavat esille Pärssisen kaunokirjallista tuotantoa ja lukija saa tutustua hänen runoihinsa teosta elävöittävien katkelmien avulla, mitään syväluotaavaa analyysiä elämäkerta ei runoista tee. Pärssisen tuotannon laajuuden ja teoksen sujuvuuden vuoksi runojen jättäminen taka-alalle on ymmärrettävä ratkaisu.

Hiljan tarina alkaa Halsualta Keski-Pohjanmaalta. Hentilä, Kalliokoski ja Viita ovat arkistolähteistä tunnollisesti jäljittäneet hänen vanhempiensa, pappi Karl Lindgrenin ja hänen vaimonsa Anna Elisabethin, aikaisempia elämänvaiheita. Lindgrenin perhettä käsittelevään teoksen alkuosioon mielenkiintoa tuo sosiaali- ja kulttuurihistoriallinen konteksti. Kirjoittajat eivät keskity ainoastaan perheeseen, vaan kuvailevat heidän kauttaan 1800-luvun maaseutuelämää myös laajemmin.

Teoksen vahvuus johtuu kirjoittajien kyvystä sovittaa Pärssisen elämäntarina osaksi laajempaa historiallista kontekstia sortumatta puisevaan akateemisuuteen. Keveyttä kerrontaan tuovat sopivassa määrin läpi teoksen viljellyt anekdotit. Tällaisia ovat esimerkiksi Hiljan Oulussa kouluvuosina kokema nuoruudenrak-

kaus sekä ystävyssuhde tulevaan presidenttiin Kyösti Kallioon, jonka päiväkirjan mukaan nuori Hilja oli ”tunteellinen ja kuumaverinen”, mutta vartaloltaan ”paksu”.

Oulusta Hiljan tie vei Sortavalan opettajaseminaariin, jossa hän tutustui myös tulevaan aviomieheensä Jaakko Pärssiin. Hiljaa ja Jaakkoa yhdisti suomalaisuusate ja raittiustyö. Pari avioitui asuessaan Helsingin pitäjässä vuonna 1899. Pärssisten suhteen kautta Hentilä, Kalliokoski ja Viita kuvaavat ajan avioliittokäsitystä sekä naisen alisteista asemaa ajan yhteiskunnassa. Pakkoalistuminen miehen päättäntävallan alle avioliitossa turhautti Hiljaa, minkä kirjoittajat osoittavat kirjelähteiden ja muistitiedon avulla. Omakohtainen alistamisen kokemus heijastui elämäkertureiden mukaan Pärssisen poliittisiin tavoitteisiin, mutta oli myös osasy siihen, että lopulta avioliitto Jaakon kanssa kariutui.

Hilja Pärssinen tutustui sosialismiin pariskunnan muutettua Viipurin Tiiliruukkiin, jossa he molemmat toimivat opettajana työläislapsille tarkoitettussa koulussa. Työläisperheiden kurjuuden nähtyään Hiljasta muovautui luokkataistelun nimeen vannonut sosialisti, joka julisti pahimmiksi vihollisikseen kapitalismin ja kirkon. Pappisperheestä lähtenyt ja keskiluokkaista elämää viettänyt Pärssinen ei sosialismiin ”kääntymisen” jälkeenkään silti hylännyt lapsuudessa omaksumaansa kristillistä vakaumusta tai kansallisaatetta. Erityisesti Pärssisen sosialistista heräämistä kuvailevissa osioissa Hentilä, Kalliokoski ja Viita tuovatkin erinomaisesti esille 1900-luvun alun aatteellisen pluralismin, jonka työväenliikettä koskevat historian tutkimukset usein sivuuttavat. Kirjoittajat kuvaavat Pärssisen ottaneen vaikutteita niin teoreettisesta sosialismista ja sen revisionistisista suuntauksista kuin myös uusista uskonnollisista liikkeistä, kuten tolstoilaisuudesta ja teosofiasta.

Ajanjaksoa 1900-luvun alusta vuoden 1918 sisällissotaan käsittelevissä luvuissa *Uuden ajan nainen* kertoo Pärssisen poliittisesta toiminnasta, mutta myös ajan poliittisesta kulttuurista. Osaltaan aatteellista monitahoisuutta kuvastaa hyvin se, kuinka vankasta luokkataisteluideologiastaan tunnettu Pärssinen teki monissa hankkeissa yhteistyötä porvarillisten naisten kanssa. Samalla teos avaa sosialistinaisten keskinäistä dynamiikkaa ja tuo esille myös kiistakysymyksiä heidän välillään. Kirjoittajat eivät luo Pärssisestä liian siloteltua kuvaa, vaan tuovat monin paikoin esille kuinka ristiriitainen ja kiistelty hahmo hän oli. Pärssisen aktiivisinta aikaa politiikassa käsittelevä jakso on erittäin kiinnostava, mutta paikoin 1900-luvun alun historiaa ennestään tuntematon lukija saattaa väsyä sivuilla vilisevien nimien paljouteen. Aikaa ennen sisällissotaa käsittelevä jakso ei kuitenkaan keskity vain politiikkaan, vaan seuraa myös Pärssisen yksityiselämän kiemuroita.

Sisällissotakeväänä Pärssinen nousi sosiaaliasioiden kansanvaltuutetuksi, jolle kuuluivat myös sivistystyöhön

liittyvät kysymykset. Sodan käännyttyä punaisille tappiolliseksi Hilja ja Jaakko aloittivat yli vuoden kestäneen pakomatkan. Ensin he päätyivät Venäjälle, mutta bolsevikkivallankumouksen jälkeisen sekasorron nähtyään he pyrkivät epätoivoisesti rauhallisempaan maahan. Lopulta Viron viranomaiset palauttivat Pärssiset vuoden 1919 syksyllä Suomeen ja he joutuivat oikeuden eteen maanpetoksesta. Kirjassa Pärssisten pakomatka, sitä seurannut oikeudenkäynti sekä Hilja Pärssisen vankila-aika on ensimmäistä kertaa kuvattu yksityiskohtaisesti arkistodokumentteihin pohjaten. Tapahtumat ovat kuin jännitysromaanista ja tekijät onnistuvat kuvaamaan ne hyvin elävästi kirjeitä, muistitietoa ja muita arkistolähteitä yhdistelemällä.

Hilja Pärssinen joutui kärsimään saamastaan 12 vuoden vankilatuomiosta vain osan ja hänet armahdettiin vuonna 1923. Maanpetostuomio vei kuitenkin kansalaisoikeudet, minkä vuoksi hän ei voinut toimia poliittisissa viroissa. Eduskuntavaaleihin Pärssinen pystyi osallistumaan vasta vuonna 1929, jolloin hänet myös valittiin SDP:n kansanedustajaksi. Ura kansanedustajana jatkui aina siihen saakka, kun rintasyöpä vei Pärssisen vuonna 1935.

Koska Pärssinen joutui pitkäksi ajaksi syrjään politiikasta, vankila-ajan jälkeiset tapahtumat ovat jääneet aikaisemmissa tutkimuksissa vähemmälle huomiolle. Tutkimuksen vähydestä johtuen tiedot hänen elämänsään tapahtuneista käännteistä vankilasta vapautumisen jälkeen ovat perustuneet osin virheellisiin oletuksiin. Myös Hentilä, Kalliokoski ja Viita nostavat teoksensa loppuosassa keskiöön politiikkaa enemmän Pärssisen yksityiselämän ja korjaavat virheellisiä oletuksia esimerkiksi Hiljan ja Jaakon kariutuneen avioliiton syihin liittyen. Kirjoittajat kuitenkin korostavat Pärssisen olleen sosialidemokraattisen naisliikkeen johtohahmo aina kuolemaansa saakka.

Hentilä, Kalliokoski ja Viita ovat käyneet läpi kunioitettavan määrän arkistomateriaalia, minkä ansiosta he ovat onnistuneet tuottamaan runsaasti uutta tietoa suomalaisen työväenliikkeen ja kulttuurin usein unohdetusta merkikhenkilöstä. Pärssisen värikästä elämää ja poliittista merkitystä valottaessaan teos herättää myös pohtimaan, miksi hänen kaltaisensa henkilö on jäänyt paitsioon populaarissa historiankirjoituksessa. Maanpetostuomio ja sen tuoma leima ovat ehkä vaikuttaneet siihen, että Pärssinen on ’unohdettu’ historian hämärään. Teos soveltuu hyvin akateemiseksi tutkimuskirjallisuudeksi, sillä uusia arkistolähteitä esille tuodessaan kirjoittajat peilaavat niitä aikaisempaan Pärssistä ja suomalaista työväenliikettä koskevaan historian tutkimukseen. Ennen kaikkea *Uuden ajan nainen* on kuitenkin mielenkiintoinen kertomus erittäin mielenkiintoisesta naisesta.

Mikko Kemppainen, FM
Tampereen yliopisto

Terijoen mustat ja punaiset terroristit

Marina Vituhnovskaja-Kauppala:

Terijoen laukausten pitkä kaiku. Mihail Herzensteinin murha toisen sortokauden taustalla. SKS 2016. 357 s. ISBN 978-952-222-740-9.

Tiedämme Mainilan laukaukset marraskuulta 1939 ja niistä annetun neuvostolausunnon suomalaisine vastineineen. Mainilan inkeriläiskylän erotti Terijoen pitäjstä pelkkä Rajajoki. Täytyisikö seuraavaksi opetella puhumaan suurin piirtein yhtä dramaattisista Terijoen laukauksista?

Marina Vituhnovskaja-Kauppalan mukaan pitäisi. Venäläissyntyinen, Suomeen asettunut historioitsija paneutuu kirjassaan *Terijoen laukausten pitkä kaiku* venäläisen liberaalipoliitikon Mihail Herzensteinin murhaan Terijoen rannalla 1906 tai ennen muuta surmatyön jälkijärjestyksiin, joita hän hahmottelee hamaan Hitleriin asti. Tapaustutkimuksena teos on tervetullut lisä autonomian ajan loppuvaiheen kirjallisuuteen – vaiheen, josta taannoin jutusteltiin ”sortovuosina” ja ”Stolypinin taantumuksena”. Tuollaiset tulkinnat ovat tehneet tilaa asiallisemmille arvioille, ja niinpä Vituhnovskaja-Kauppalakin kehaisee alkusanoissaan Osmo Jussilan ”tärkeitä” tutkimuksia, joissa sortoretoriikka edustaa ”vahvasti mytologisoitua” versiota menneisyydestä.

Jussilan jälkeen Hannu Immonen syventyi ”toisen sortokauden” taustoihin paitsi tässä lehdessä (*HAIK* 1/1991) myös *Kansallisbiografian* (2001) palstoilla. Hän tarkensi katseensa kumousvuoden 1905 jäljiltä Suomeen majoittuneisiin venäläisiin sosialistiterroristeihin ja huomioi heidän täällä saamansa suopean vastaanoton. Pääministeri Pjotr Stolypinille oli ”täysin selvää, miten keskeinen asema Suomella oli terroristien tukikohtana”, Immonen totesi. ”Stolypinin Suomen viranomaisten kanssa kokemat hankaluudet terroria kukistettaessa olivat epäilemättä keskeinen syy, minkä vuoksi hänen mielestään nyt tarvittiin ennen kaikkea Suomen autonomisen aseman täsmentämistä.”

Siteeraan tuon verran Immosta, vaikka Marina Vituhnovskaja-Kauppala ei kertaakaan häneen viittaa. Ignorointi on oireellista, sillä tekijä sivuuttaa myös Osmo Jussilan ”perusteelliset” tutkimukset niitä johdannossa ylistettyään – ja kadottaa Jussilan oikullisesti kootusta henkilöhakemistostakin. Hän päätyy puhumaan ”sortovuosista” ilman lainausmerkkejä ja pahoittelee Stolypinin pääministerikauden 1906–1911 ”taantumuksellista kurssia”. Tuohon tyyliin harvoin enää kirjoitellaan edes Suomessa, ja Venäjällähän Stolypin on nostettu sen maan valtiomiesten korkeimman kategorian ylimmälle askelmalle. Suomalaisen tutkimuksen ei tietenkään täydy seuralla jälkikommunistisen Venäjän historiankir-

joitusta, jolla on tietyt rajoitteensa, mutta vertaisarvioidun teoksen olisin odottanut jotenkin kommentoivan Immosen tarkoin argumentoituja päätelmiä.

Sikäli kuin keskustelunpuute kyetään unohtamaan, käsillä on jäntevä kartoitus omassa ajassaan kohutusta mutta sittemmin likimain unohdetusta draamasta. Juutalaissyntyinen taloustieteilijä Mihail Herzenstein valittiin Venäjän ensimmäiseen valtakunnanduumaan keväällä 1906, ja kun tuo parlamentti kohta hajotettiin, hän piti kesälomaa Terijoen venäläisessä huvilamiljöössä kohtalokkain seurauksin. Salamurhan taustalla oli kiihkokansallisia mustasotnialaisia korkea-arvoisine suojeilijoineen. Tätä vihan verkostoa tekijä setvi uutterasti ja vahvistaa vanhan havainnon Nikolai II:sta mustasotnialaisten ylimpänä ystävänä, joka suvaitsi tuota pikaa armahtaa kaksi Terijoella tuomittua salaliittolaista.

Terijoen nimismies August Hyryyläinen jumittui juttuun syyttäjän roolissa kolmen vuoden ja kahdenkymmenen kärjäästunnon ajaksi. Idän hyinen henkäys puistatti tuon tuostakin, sillä virallisen Venäjän mielestä suomalaisilla ei voinut olla oikeutta venäläisten epäilytyen juridiseen reposteluun. Tapaus vaati ”syyttäjältä, tuomarilta, valamiehiltä ja Suomen poliisilta urheutta, sisua ja sitkeyttä”, tutkija kiittelee. Keisarilliseen Venäjään hän suhtautuu ”mahtavana ja pelottavana monoliittina”, vaikka moinen luonnehdinta kuvaisi kai paremmin sitä komentoa, johon venäläiset joutuivat totuttelemaan loppuvuodesta 1917 lähtien.

Nimismies Hyryyläinen on tutkimuksen itseoikeutettu sankari. Hänen kohdallaan kirjoittaja lainaa muistitietoa, jonka mukaan Hyryyläinen oli vallankumouksellisille myötämielinen aktivisti, mutta se ironia jää tällöin huomaamatta, että tapaus Herzensteinin venyessä Hyryyläistä itseään pilkkattiin tsarismin juoksupojaksi. Kun kelpo nimismies käskyn saatuaan iski venäläisten sosialistiterroristien terijokisiin tukikohtiin, irvailu oli niin raakaa, että hän haastoi häijyimmän suomalaisen senttarin oikeuteen herjauksesta – ja voitti myös sen jutun.

Toisaalta sekin on totta, että Vituhnovskaja-Kauppala ei näyttäisi syvemmin perehtyneen vallankumoukselliseen terrorismiin, jolla oli juuri tuolloin vankka jalansija Kannaksella. Hän mainitsee vasemmistoterroristien hyökänneen ”riistäjiä” vastaan, vaikka valtaosa näiden tuhansista uhreista oli sivullisia, ja bolševikkien pirullisen pommimestarin, Kuokkalassa asustelleen Leonid Krasinin hän esittelee ”sosialidemokraattisen puolueen keskuskomitean jäsenenä”. Kun bolševikkien räjähdoverstas Kuokkalan tuntumassa keväällä 1907 paljastui, vereksettään vangitut terroristit eivät voineet muuta kuin myöntää kyhäilleensä pommeja. Toistasataa vuotta myöhemmin tutkija ohimennen arvuuttelee ”laboratoriolle, jossa luultavasti valmistettiin aseita”.

Tuollaisten lipsahdusten jälkeen en enää yllättynyt, että tekijä käyttää viisi sivua ohranan maineikkaimman agentin, Suomessakin viihtyneen Jevno Azefin rie-

potteluun vanhentuneen kirjallisuuden varassa. Anna Geifman nimittäin kumosi monografiassaan *Entangled in Terror* (2000) sitkeän tarun juutalaisen Azefin osallisuudesta attentaatteihin: tämä oli ohranan uhkarohkea palvelija sosialistivallankumouksellisten tapporyhmän ytimessä. Venäläis-suomalainen tutkija taas puhuu erheellisesti ”sosiaalivallankumouksellisista” ja tyrmää Stolypinin ”heikot” argumentit, vaikka pääministeri teki Azefin taidoille duuman edessä täyttä oikeutta.

Loppuluvussa Vituhnovskaja-Kauppalan vyöryttää teesinä Terijoen laukausten ”pitkästä kaiusta”. Mihail Herzensteinin surmanneet mustasotnialaiset veivät siten turmiollisen aatteensa länteen, jossa natsit mieltyivät siihen, eritoten *Siionin viisaiden pöytäkirjoihin*, tuohon pahamaineiseen venäläisepustukseen. ”On vaikea yliarvioida mustasotnialaisten roolia natsi-ideologian muodostumisessa”, tutkija laushtaa. Mustasotnialaisuudesta tuli natsimin ”sytytyslanka”, hän vielä vahvistaa väitettään, jota pitäisin jo huppeana ylilyöntinä. Venäläisperäinen juutalaisviha epäilemättä kiihdytti Hitlerin paranoiaa, mutta jos venäläisestä sytykkeestä täytyy tässä yhteydessä puhua, sellainen voisi olla vuoden 1917 bolševikkikeikaus, joka tunnetulla tavalla tulkittiin kavalien juutalaisten juoneksi. Tutkimuksellisen konsensuksen mukaan Leninin väen valtaannousu oli voittoisan natsimin välttämätön edellytys.

Ironista kyllä, Marina Vituhnovskaja-Kauppalan vähättelemä pääministeri Stolypin oli aito judeofili ja hänen aloitteestaan *Siionin viisaiden pöytäkirjat* todettiin tuoreeltaan väärennökseksi. Jos Stolypinin sana olisi painanut enemmän kuin tsarin tahto, venäjänjuutalaisia koskeneet rajoitukset olisi poistettu ja kumousskopian suosio olisi kärsinyt rajun kolauksen. Toisin kävi, ja punaisen terroristin luoti surmasi Stolypinin itsensä syksyllä 1911. Sitä ennen hän ehti tehdä lopun Suomeen pesiytyneistä sosialistiterroristeista ja juuri näiden pomporukoiden uhkaan sopii edelleen suhtautua ”toisen sortokauden” keskeisimpänä syyinä. Hannu Immosen ja kumppaneiden paaluttama näkemys ei kaadu sinänsä jännittävään tapaustutkimukseen, jonka maltillisen, jopa yllättävän vaisun johtopäätöksen mukaan Herzensteinin murhan takkuinen oikeuskäsittely ”omalta osaltaan” vaikutti Venäjän otteen kiristymiseen suuriruhtinaskunnasta.

Tuohon arvioon voinee kuka tahansa tarkkailija yhtyä, kunhan kyseinen osuus jätetään prosentein ilmaistuna lähemmäs nollaa kuin viittäkymmentä.

YTT Erkki Vettenniemi
Jyväskylän yliopisto

Neljän maan parlamentti-historian vertailua

Pasi Ihalainen:

The Springs of Democracy. National and Transnational Debates on Constitutional Reform in the British, German, Swedish and Finnish Parliaments, 1917–1919. Studia Historica Fennica 24. SKS 2017. 586 s. ISBN 978-952-222-918-2.

Pasi Ihalaisen kirjan aiheena on parlamentarismien ja äänioikeuden laajeneminen ensimmäisen maailmansodan lopulla (1917–1919) neljässä maassa, Britanniassa, Saksassa, Ruotsissa ja Suomessa. Sodan aikana hallitukset ja parlamentit tarvitsivat aikaisempaa enemmän laajojen kansanjoukkojen tukea ja halusivat myös palkita näitä niiden sotaponnistuksista. Tällainen pyrkimys ilmeni etenkin Britanniassa. Ruotsi ja Suomi pysyivät suursodan ulkopuolella, kunnes viimeksi mainitussa puhkesi sisällissota, johon keisarillinen Saksa ja bolševistinen Venäjä sekaantuivat. Kaikkialla muualla paitsi Suomessa syntyi poliittista yhteistyötä yli sosiaalisen luokkarajan.

Tähänastinen tutkimus on Ihalaisen mukaan keskittynyt liiaksi kunkin yksittäisen maan kehitykseen. Hän osoittaa, että parlamentarismia kehitettiin ja äänioikeutta laajennettiin pitämällä silmällä, mitä toisissa maissa oli tekeillä. Britannia ja Saksa toimivat tietenkin esikuvina Ruotsille ja Suomelle. Ruotsissa ja Suomessa seurattiin naapuriamma, kunnes vallankumous ja sisällissota tekivät itänaapurista Ruotsille varoittavan esimerkin. Britanniaa, Saksaa ja Ruotsia vertaileva tutkimustapa toimii erinomaisesti.

Käsite- ja poliittisen keskustelun historian näkökulmasta käsin Ihalainen tarkastelee pelkästään parlamentarismi- ja äänioikeuskantojen kehitystä, ja lähteenä ovat olleet parlamentissa pidetyt puheet sekä sanomalehtikirjoitukset. Se, mitä laajemmin kussakin yhteiskunnassa oli tekeillä, jää sivuun. Kuitenkin niin Saksassa, Ruotsissa kuin Suomessakin oli vallankumoussyrkimyksiä, joilla oli myös sosiaalinen tausta. Yli 500-sivuinen kirja käsittelee pelkästään kolmea vuotta, eikä laajempaa perspektiiviä aikaisempaan tai myöhempään historiaan juurikaan ole. Mielestäni poliittisten kannanottojen käsittely on liian yksityiskohtainen ja tekee kirjasta raskasta luettavaa.

Kirjan varsinaiset ongelmat ovat Suomen käsitteilyssä. Ihalaisella on se käsitys, että Suomen työväenliike eli sosiaalidemokraattinen puolue oli vuosina 1917–1918 bolševistisillä linjoilla ja ajoi suuremmin epäroimattä väkivaltaista vallankumousta. Bolševismin sisältö jää kuitenkin määrittelemättä. Vertaileva ote olisi toiminut vielä paremmin, jos Venäjä olisi otettu viidenneksi kohdemaaksi. Silloin olisi ollut pakko täsmentää, mitä

SDP:n bolševismi tai leninisoituminen (s. 192, 202, 264, 268, 270, 286, 316) oli ja poikkesiko se Venäjän leninismistä. SDP oli radikaali puolue, jos sitä verrataan esimerkiksi skandinaaviisiin veljespuolueisiin. Jos sitä taas verrataan Venäjän vallankumouspuolueisiin, se oli poikkeuksellisen maltillinen puolue. Tämä koski vuosisadan alun tilannetta, mutta SDP ja sen vasemmistosiipi (O. W. Kuusinen, Yrjö Sirola, Kullervo Manner) olivat vuonna 1917 yhä kaukana leninismistä. Jos eivät olisi olleet, miksi sitten nämä Venäjälle paettuaan kesällä 1918 tuomitsivat tähänastisen SDP:n ideologian ja politiikan aivan liian maltilliseksi ja pitivät niitä vallankumouksen epäonnistumisen syyinä?

Käsityksessään SDP:n erosta läntisiin veljespuolueisiin nähden Ihalainen nojaa Jari Ehrnroothin väitöskirjaan *Sanan vallassa, vihan voimalla* (1992). Eräiden työväenjärjestöjen käsikirjoitettujen lehtien perusteella siinä väitetään, että Suomen työväenliikkeen jäsenistölle oli tyypillistä luokkaviha. Samaa luokkavihaa olisi tosin löytynyt myös aktiivijäsenistön työväenlehtiin lähettämistä kirjoituksista. Olennainen jatkokeskustelu on, poikkesiko Suomen työväenliike läntisten maiden työväenliikkeistä. Tätä kysymystä kukaan ei ole selvittänyt, mutta epäilen, ettei poikennut. Luokkavihaa ilmentäviä kirjoituksia on saattanut olla Suomessa Ruotsia ja Saksaa enemmän, mutta perustavaa eroa ei liene ollut.¹

Miten luokkavihaa tai mieluummin luokkataisteluhenkä ilmentäviä kirjoituksia on tulkittava? Työväenliikkeen retoriikalle oli luonteenomaista muun muassa se väite, että jos vastustajat kieltäytyivät toteuttamasta liikkeen vaatimuksia, seurauksena saattoi olla väkivaltaista toimintaa. Tätä ei pitäisi tulkita väkivaltaan kihoittamiseksi, niin kuin Ihalainen on tehnyt (s. 212), vaan varoitukseksi ja vastuun siirtämiseksi vastustajille. On tietenkin selvää, että kaikenlainen puhe väkivallasta toimii loppujen lopuksi itseään toteuttavana ennusteena, mutta Ihalainen on käsittänyt työväenliikkeen retoriikan tältä osin väärin.

Ihalainen nimeää muun muassa Edvard Valppaan, Evert Huttusen ja K. H. Wiikin vuonna 1917 enemmän tai vähemmän leniniläisiksi vallankumousmiehiksi (s. 63, 193, 202–203, 212, 264, 284, 286). Kuitenkin jokainen näistä ”kumouksellisista” vastusti kapinaan ryhtymistä ja pysytteli vallankumousrytyksestä pääasiassa sivussa. Valpas toteutti *Työmies*-lehdessään itsenäisen luokkataistelun linjaa, josta tuli SDP:n päälinja, mutta hän pyrki retoriikallaan nähtävästi lähinnä kohottamaan luokkatietoisuutta. Poliittisessa toiminnassaan niin vuonna 1905 kuin 1918 Valpas kuului maltillisiin eikä ollut lainkaan vallankumousmies. SDP:n jakautuminen maltillisiin ja luokkataisteluhenkisiin sekä vielä vallankumousradikaaleihin ei näy Ihalaisen kirjassa.

Itse näen SDP:n itsenäisen luokkataistelulinjan yhtenä vuoden 1918 kapinan perussyistä, mutta koko

totuus se ei ole. Kahden tasavahvan blokin olemassaolo eduskunnassa vuotta 1917 edeltäneenä kymmenenä vuotena ja keisarin ahkerasti käyttämä oikeus olla vahvistamatta eduskunnan hyväksymiä uudistuksia synnytti pettymyksen eduskuntatyöhön. Kun suomalaisilla puolueilla olisi vuonna 1917 ollut tilaisuus sovittaa yhteen lainsäädännöllisiä käsityksiään, ne totuttuun tyyliinsä pitivät kiinni omista kannoistaan ryhtymättä poliittiseen kaupantekoon. Edeltäneenä kautena sellaiseen ei ollut ollut tarvetta, koska keisari ei ehkä kuitenkaan olisi hyväksynyt suomalaisten tekemiä kompromisseja. Matti Lackmanin Manner-elämäkerrasta (2017) käy hyvin ilmi, miten joustamaton kumpikin puoli oli vuonna 1917.

Suomen ja Ruotsin eroa vallankumoukseen ryhtymisessä tai ryhtymättömyydessä ei voi selittää yksin sosiaalidemokraattisten puolueiden ideologisilla eroilla. Ruotsissa oli vuonna 1917 kuningas ja vakiintunut järjestysvalta, Suomessa keisari ja poliisi oli pantu viralta eikä kiistatonta korkeimman vallan haltijaa tai järjestysvaltaa ollut. Ideologian ohella ja sijasta asiaa pitäisi lähestyä vallankumoukseen johtavan tilanteen syntymisen kautta. Kiista korkeimman vallan haltijasta, kilpailevien järjestyskaartiin synty ja syksyn vaalitappio veivät kohti yhteenottoa. Elintarvikepula, työttömyys ja torppariyksymys heikensivät niin ikään yhteiskuntarauhan säilymisen edellytyksiä.

Ruotsissa sosiaalidemokraatit toimivat tuloksia tuottavassa hallitusyhteistyössä liberaalien kanssa ja työnantajat solmivat työehtosopimuksia työntekijäjärjestöjen kanssa. Suomessa SDP:lle ei ilmaantunut yhteistyökumppaneita, jos kohta se ei niitä kaivannutkaan. Työnantajat olivat lakanneet solmimasta työehtosopimuksia. Pääosin ruotsinkieliset suurtyönantajat eivät tunteneet erityisen suurta yhteenkuuluvuutta suomenkielisten työläisten tai kansan kanssa. Ihalainen ei tunne toisen internationaalinen päätöksä, joiden mukaan sosiaalidemokraattien ei tullut osallistua hallitusvastuuseen porvarillisessa yhteiskunnassa kuin poikkeusoloissa (s. 69, 180). Vain puolueen kakkosporrassuostui jäseniksi Tokoin senaattiin. Suomalaiset olivat oikeaoppisempia kuin ruotsalaiset, mutta toisin kuin Lenin jo keväällä 1917 he eivät aluksi vaatineet hallituksen kaatamista ja vallan haltuunottoa.

Suomessa syntyi lyhyesti sanoen vallankumouksellinen tilanne vuoden 1917 aikana, ja SDP:n johto ajautui aikansa epäroityään aloittamaan kapinan. Maltilliset voimat jättäytyivät sivuun tai osallistuivat pelkästä velvollisuudentunnosta. Vastapuolen järjestysvaltahankkeilla oli oma osuutensa sisällissodan puhkeamiseen. Reformistinen Saksan sos.dem. puoluekin (enemmistösosiaalidemokraatit) osallistui marraskuun 1918 vallankumoukseen, kun maassa oli syntynyt vallankumouksellinen tilanne. Huomion kiinnittäminen pelkästään puolueideologiaan ei riitä. Tilanne teki suomalaisista ja saksalaisista sosiaalidemokraateista vallankumouk-

sellisia. Samalla tavoin myöskään Suomi ei olisi voinut itsenäistyä, ellei sopiva hetki olisi koittanut. Valtaosa suomalaisista poliitikoista niin vasemmalla kuin oikealla ei vuoden 1917 alussa pitänyt Suomen täydellistä riippumattomuutta Venäjältä realistisena mahdollisuutena.

Ihalainen mainitsee Suomen kustavilaiset perustuslait, mutta englanninkielisessä teoksessa olisi ollut hyvä täsmentää, etteivät ruotsalaiset perustuslait voineet olla kuin välttämättömin muutoksina voimassa venäläisessä Suomessa ja että näitä muutoksia ei milloinkaan tehty, joten perustuslakien status oli epäselvä. Keisarit noudattivat ruotsalaisia perustuslakeja silloin kun se vastasi heidän etuaan. Etenkin Robert Schweitzerin² ja Osmo Jussilan³ teoksia olisi tältä osin ollut syytä käyttää. Ihalaisen väite (s. 200), että tähänastinen tutkimus on suosinut rakenteellisia eli yhteiskunnallisia selityksiä ja jättänyt vain marginaaliselle huomiolle venäläisten (Leninin ja bolševikkien) diskursiivisen vaikuttamisen suomalaisiin puoluetovereihinsa, ei pidä paikkaansa. Tuomo Polvinen ei kirjoittanut diskursseista, mutta *Venäjän vallankumous ja Suomi* -kirjoissaan hän korosti juuri tämän vaikutuksen merkitystä. Lenin todellakin yllytti suomalaisia sosiaalidemokraatteja vallankumoukseen. Kukaan tutkija ei kuitenkaan ole tähän saakka esittänyt viimeksi mainittuja niin paljon bolševikkien sukulaissieluina kuin Ihalainen. Kolme neljäsosaa kirjasta, Britanniaa, Saksaa ja Ruotsia koskevat osat ovat joka tapauksessa erinomaisia, ja vertaileva ote toimii.

Antti Kujala, FT, dosentti
Helsingin yliopisto

1. Ensimmäisen maailmansodan aikaiset työväenlehdet soveltuvat luultavasti tämän kysymyksen selvittämiseen huomomin kuin rauhanaikaiset, sillä sotasensuurin ja itsesensuurin voi uskoa karsineen yhteiskunnallisesti liian kärkevät kirjoitukset.
2. Robert Schweitzer, *Autonomie und Autokratie. Die Stellung des Großfürstentums Finnland im russischen Reich in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts (1863–1899)*. Giessen 1978.
3. Esimerkiksi Osmo Jussila, *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808–1863*. Historiallisia tutkimuksia 77. Helsingin yliopisto 1969.

Uutta sotahistoriaa uusimman sotatieteen valossa

Pasi Tuunainen:

Finnish Military Effectiveness in Winter War 1939–1940. Palgrave Macmillan 2016. 266 s. ISBN 978-1-137-44604-6.

Suomen talvisota on niitä historianvaiheita, joiden luulisi olevan jo perin pohjin tutkittu, mutta jotka silti

tuottavat jatkuvasti uusia näkökulmaltaan tuoreita tutkimuksia. Talvisota on yhä edelleen myös muuan niistä itsenäisen Suomen historian hetkistä, jotka kiinnostavat kansainvälistä yleisöä. Kolme kuukautta kestänyt talvinen selkkaus Suomen ja Neuvostoliiton välillä Molotov-Ribbentrop-sopimuksen aikana lukeutuu niihin toisen maailmansodan käännteisiin, joka tarjoaa astetta erikoisemman tulokulman laajempaan maailmanpalloon, ja tässä mielessä myös englanninkieliselle tutkimukselle on vankka tilaus. Sotahistorian ekspertti ja Itä-Suomen yliopiston tutkija Pasi Tuunainen on kovatasoiselle Palgrave Macmillan -kustantamolle kirjoittamassaan teoksessa *Finnish Military Effectiveness in the Winter War 1939–1940* laatinut englanninkielisen maailman luettavaksi talvisotaa käsittelevän sotatieteellisen tutkimuksen, jonka voi hyvin perustein katsoa uudeksi kulmakiveksi Suomen vuoden 1939–1945 sotien uudemmassa historiankirjoituksessa.

Kuten Tuunaisen teoksen otsikkokin ilmaisee, tutkimuksen keskiössä on kysymys sotilaallisesta tehokkuudesta. Teoksen lähtökohta tämän kysymyksen käsitteilyyn on vankasti sotatieteissä, ja Tuunainen tuo tämän analyysin kokonaan uudelle tasolle tavalla, joka antaa suuntaviitoja tuleville tutkimuksille. Kirja on kaikessa perinpohjaisuudessaan hyvin haastava ja koukuttava samalla tavoin kuin vaikkapa Martin van Creveldin varhaiset teokset. Kirjassa on lähestulkoon yhden konfliktin sotatieteellisen tapaustutkimuksen klassikon ainekset.

Sotatieteellinen perspektiivi näkyy jo johdannossa, jossa Tuunainen lähestyy kysymystä Suomen armeijan tehokkuudesta monisäikeisesti. Tutkimuksen lähtökohdat nojaavat laajaan, Richard Overysta ja Stephen Biddlestä aina Barry R. Poseniin ja Caitlin Talmadgeen ulottuvaan kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen. ”Tehokkuuden” luonne ei Tuunaisen tarkastelussa rajoitu vain raakaan suhteeseen materiaalien resurssien ja niiden turvin taistelukentällä lunastetun, vihollisille tuotetuissa tappioissa mitattavan menestyksen välillä. Tuunainen nostaa esiin myös poliittiset, sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset kysymykset; kansanvaltaisen maan ja kansalaisyhteiskunnan vaikutuksen sotailoksen toimivuuteen, suhteellisen yhteiskunnallisen tasa-arvon merkityksen ammattisotilaiden ja reserviläisten kyvylle toimia rintamalla, sekä myös nationalismien ja kansansivistyksen painoarvon kulttuurisina tekijöinä.

Kaikki nämä ovat selityksiä, jotka ovat totta kai jo perinteisesti saaneet sijansa talvisodan aikaisen Suomen taistelua käsiteltäessä. Tuunaisen teoksen ehdoton arvo on siinä, että hän peilaa systemaattisesti kysymystä talvisodan ajan Suomen sotilaallisesta suorituskyvystä ensi kerran kattavassa, uusimmassa kansainvälisessä sotatieteellisessä kontekstissa. Tuunainen ei varsinaisesti vihkiydä mihinkään tiettyyn teoriaan sotilaallisesta tehokkuudesta, vaan hyödyntää talvisotaa tarkastellessaan monia eri näkökohtia, mikä on tapaustutkimukselle

asiallinen lähtökohta. Teoksen historiografinen pohjustus on vankalla pohjalla, ja esitelyjen yksityiskohtien määrä on vaikuttava.

Tuunainen käy kirjassaan lävitse Suomen armeijan päällystökoulutuksen, suomalaisen upseeriston jääkäripainotteisuuden, esikuntatyön, asevelvollisten ja reserviläisten aseman, Saksasta omaksutun *Auftragstaktik*-periaatteen mukaisen hajautetun komentorakenteen, yksilöllisen johtajan sekä yksittäistaistelijan roolin ja monet muut talvisotatutkimuksesta tutut asiat. Teos käsittelee nämä kaikki kaunopuheisella englannilla ja luo onnistuneen panoraaman talvisotaan joutuneen Suomen asevoimista kaikessa vivahteikkudessaan.

Edellä kuvaillun ”kovan” sotatutkimuksen ohella Tuunainen tosiaan sivuaa myös kulttuurisia syitä suomalaisen sodankäynnin tehokkuudelle. Näissä kohdissa teos ehkä hieman kompastelee nationalismiin analyysissään ja painottaa hetkellisesti suomalaisille itselleen mieluisia kansallisen omakuvan piirteitä. Näihin lukeutuvat pohjoismaisen yhteiskunnan perinteinen laillisuususko, luterilainen etiikka ja vieläpä sisu, jotka kaikki todetaan ohimennen ykskantaan ikään kuin itsestäänselvyyksinä. Toisaalta teos kertoo näissä kohdissa myös osuvasti tutkimuksessa toistuvasti osoitetun uskonnon korostuneen merkityksen talvisodan ajan Suomessa, joka on hyväksytty tosiseikka. Samaten myös kansalaisyhteiskunnan asteittainen eheytyminen vuoden 1918 kansalaissodan jälkeen saa huomiota, ja vaikka näiltä osin arvio tuntuu hieman deterministiseltä – kysymyksessä on kuitenkin monopolivinen asia, ja Tuunainen mainitsee myös itse vielä tuoreessa muistissa olleen 1930-luvun lapualaiskauden yhtenä repivänä tekijänä – on maininta totta kai sellaisenaan pätevä.

Sotilaiden ”moraalin” ja ”staminan” kaltaisten tekijöiden arvioimisessa Tuunainen palaa jälleen sujuvampaan kerrontaan ja pohjaa talvisodan suomalaisen taistelijan ja sotilasyhteisön arvionsa hyvin vankalle pohjalle. Lähinnä ehkä mentaliteetti- ja sosiaalhistorian piiriin kuuluvaa aihealuetta on jälleen kerran lähestytty sotatieteellisestä perspektiivistä, kansainväliseen tutkimukseen nojaten, ensiluokkaisesti, vastaanansomatosti ja varsin värikkäästi. Logistiikan, tiedustelun, lääkintähuollon ja muiden vastaavien teemojen käsittelyssä Tuunainen sukeltaa jo varsin syvälle sotalaitoksen yksityiskohtiin. Esittely on perinpohjainen ja vetää hyvinkin vertoja jo mainitun Van Creveldin klassisen *Supplying War*-teoksen (1977) kerronnalle. Ennen kaikkea Tuunaisen teosta on kauttaaltaan miellyttävä lukea.

Tuunainen kuvaa hyvin paljon mottisotaa, ja vanhaan hänen perspektiivinsä on ollut Laatokan-Karjalan ja Pohjois-Suomen taistelujen tarkastelussa. Tämän seurauksena teoksessa nousevat yhtenä sotilaallisen tehokkuuden selittäjänä keskiöön maastontuntemus ja suomalaisten kyky käyttää ympäristöä ja luonnonmaise-
maa hyväkseen; kuten teoksessa mainitaan, *Finns alig-*

ned themselves with nature. Nämä elementit kuitenkin jäivät sodan aikana enimmäkseen puuttumaan Karjalan Kannaksen pääpuolustuslinjalla käydyistä taistelusta, joka oli sodan varsinainen päänäyttämö. Tuunainen esittelee Kannaksen taistelukentät teoksessaan yhtä lailla huolellisesti ja huomauttaa myös neuvostojoukkojen kyvystä käyttää hyväkseen Kannaksen jäätyneitä vesireittejä ja ennen muuta jäätyneitä Suomenlahtea. Kontrasti pohjoisen korpisodan saartotaistelujen ja Kannaksen taisteluhautojen kiinteissä puolustusasemissa käydyin sodan välillä on kokonaan oma kiinnostava kysymyksensä, joka nostaa esille myös sen, miten eri rintamanosilla taistelijoiden sotakokemus saattoi olla hyvinkin erilainen.

Kaksi vuotta sitten ilmestyessään Tuunaisen kirja sai hyvän vastaanoton, jota voi pitää täysin ansaittuna. Talvisodan tutkiminen on sen jälkeen jatkunut, ja toivon mukaan jatkuu yhä. Vaikka sotahistorian painopiste on jo kohta kymmenen vuoden ajan ollut sosiaali- ja kulttuurihistorian perspektiiviin keskittyvässä ”uudessa sotahistoriassa”, on myös sotatieteiden perspektiivistä tehdyille tutkimuksille osin juuri tämän vuoksi suurempi tarve kuin koskaan. Kunnollinen sotatieteellinen tutkimus, jossa olisi ollut paljon parannettavaa, jäi kenties aikoinaan liiaksikin lapsipuolen asemaan ”uuden sotahistorian” boomin seurauksena. Tuunaisen teoksen voi katsoa paikkaavan tuolloin syntyneitä epäsuhtaa, ja tutkimuksena sotilaallisesta tehokkuudesta kyseessä on korkeinta kansainvälistä tasoa oleva tiivis, onnistunut ja hyvinkin tarpeellinen yleiskatsaus Suomen talvisotaan. Tässä mielessä Tuunaisen teos on jopa uuttakin sotahistoriaa uudempaa.

Jussi Jalonen, FT
Tampereen yliopisto

Kurkistusikkuna Suomen ja Saksan sotilasjohdon yhteistyöhön

Pekka Visuri:

Saksan kenraali Suomen päämajassa vuonna 1941. Suomalais-saksalainen yhteistyö Waldemar Erfurthin päiväkirjan valossa. Docendo 2017. 300 s. ISBN 978-952-291-388-3.

Valtiotieteiden tohtori, eversti (evp.) Pekka Visuri on tehnyt sotahistoriallisen kulttuuriteon suomentamalla saksalaisen jalkaväenkenraali Waldemar Erfurthin (1879–1971) päiväkirjamerkinnot vuodelta 1941. Erfurthin toimi saksalaisena yhteysupseerina Suomen armeijan päämajassa koko jatkosodan ajan vuosina 1941–1944

ollen Saksan sotilaslinjan osalta avaintoimija yhteistyössä Suomen sodanjohdon kanssa.

Teoksen otsikko peittää alleen sen, että sisällys on kaksiosainen. Ensimmäisen kolmanneksen muodostaa Visurin laatima, pääosin tutkimuskirjallisuuteen pohjautuva analyysi tai pikemminkin vallitsevan tutkimustilanteen koonnos, joka avaa Suomen ja Saksan sotilaallisen suhteen problematiikkaa ennen jatkosotaa ja jatkosodan aikana vuonna 1941. Kyseinen tekstin avulla lukija saa oivalla tavalla kuvan siitä historiallisesta kehiksestä, johon Erfurthin päiväkirjateksti kiinnittyy.

Visuri muodostaa näkemyksensä teemasta Tuomo Polvisen, Mauno Jokipiin ja Ohto Mannisen suomalaisten klassikotutkimusten kautta. Ansionsa saavat myös 1960-luvulla kansallista tutkimuskenttäämme ravistelleet C. L. Lundinin, Anthony Uptonin ja H. P. Krosbyn teokset. Akateemisen sotahistoriankirjoituksen kumulatiivisuutta kuvaa hyvin se, että professori Jokipiin *Jatkosodan synty* vuodelta 1987 on kolmekymmentä vuotta myöhemmin käytetyin ja tunnistetuin tieteellinen kokonaisesitys jatkosotaa edeltäneiden kuukausien kehityksestä.

Visurin rivien väliin jää se, että Erfurthin päiväkirja-aineistoa on laajalti käytetty tutkimuskäytössä useiden vuosikymmenten aikana. Erfurthin muistitietoja ovat hyödyntäneet Mauno Jokipiin 1960-luvulta alkaen, Ohto Manninen 1970-luvulta alkaen, puhumattakaan monista myöhemmistä tutkijoista, jotka ovat tutkimuksissaan hyödyntäneet Erfurthin luomaa saksalaista aikalaiskuvaa jatkosodan suomalaisesta sodanjohdosta sekä Suomen ja Saksan sotilaallisesta yhteistyöstä. Mistään ennalta tuntemattomasta aikalaistahteesta ei siis suinkaan ole kyse, vaikka teoksen kustantaja markkinapuheissaan näin antaa ymmärtää.

Kaksi kolmasosaa teoksesta muodostuu Visurin suomentamista kenraali Erfurthin päiväkirjamerkinnoistä vuodelta 1941 – nämä ovat eittämättä myös kirjan mielenkiintoisinta antia. Muistiinpanot, joita Erfurth on laatinut päivittäisellä tarkkuudella 12. kesäkuuta 1941 lähtien, luovat kuvan ammattimaisesti kirjoittavasta kenraalista. Tekstiriveiltä huokuu yhtäältä ymmärrys oman asemansa historiallisuudesta suomalais-saksalaisen sotilasyhteistyön portinvartijana, mutta toisaalta myös laaja henkilökohtainen sivistystaso ja kyky analysoida tapahtunutta hyvin monipuolisesti.

Pekka Visurin käännoistyöstä syntyy vakuuttavan uskottava, alkuperäistekstille oikeutta tekevä kuva. Yllättävää kyllä Visuri ei kuitenkaan analysoi Erfurthin päiväkirjan syntytaustaa juuri millään tavoin. Hän vain sivuaa asiaa lyhyellä kommentilla toteamalla yksityiskohtaisen sotapäiväkirjan kirjoitetun tapahtumien yhteydessä. Visuri pohtii Erfurthin kirjoittamaa myös seuraavasti: "Päiväkirjan dokumenttiarvoa korostaa se, että kirjoittajalla on ollut paras mahdollinen koulutus havaintojen tekemiseen ja sotilasyhteistyön analyysiin.

Lisäksi Erfurth oli itse aktiivinen toimija Suomen päämajassa ja jatkuvasti raportointivelvollinen esimiehilleen Saksan sodanjohdossa. Se pakotti olemaan myös huolellinen muistiinpanojen teossa [...]”

Päiväkirjan dokumenttiarvon korostaminen on kuitenkin vain osatotuus. Se mitä Erfurth päiväkirjaansa kirjoitti (tai mitä hän jätti kirjoittamatta) lienee päiväkirjatekstien ikuisuusdilemmeja. Erfurth saapui Suomeen 13. kesäkuuta iltapäivällä. Muutama päivä tämän jälkeen hän kirjoitti vierailustaan suomalaisen yhteysupseerin, luutnantti von Freymanin isän maatilalle: ”Erityisen mukava iltä ihastuttavassa maatalossa antoi meille esimakua suuresta suomalaisesta vieraanvaraisuudesta”. Sitaatin toteamus esimausta viittaa selvästi tapahtumapäivää myöhemmin kirjoitettuun analyysiin. Vastaavia esimerkkejä, joista ei välttämättä välity tapahtumahetken tunteja, vaan ehkä pikemminkin myöhemmin pohdittuja ajatuksia, löytyy muitakin. Toisaalta Erfurthin tekstistä saa etsiä esimerkiksi tiedustelutoimialaan viittaavia merkintöjä suurennuslasin avulla, vaikka hänen tehtävänään kiistatta oli yhteydenpidon ohella Suomen armeijan tilanne- ja viholliskuvan selvittäminen ja raportointi Saksaan. Koska Erfurthin alkuperäistä käsikirjoitustekstiä ei ole käytettävissä, jää lopullinen totuus päiväkirjamerkinnojen autenttisuudesta vaille lopullisia vastauksia.

Historiantutkijoille on itsestään selvää, että päiväkirjan tekijä kirjoittaa tekstiään itsensä lisäksi myös jälkipolville, tiedostaen tai tiedostamattaan. Tämän ominaisuuden tiedostava ”caps lock -toiminto” on lukijan napsautettava päälle myös Erfurthin päiväkirjatekstiä lukiessa. Muun muassa merkinnät, joiden mukaan Erfurth onnistui välttämään pahoja sekaannuksia suhteessa Saksan sodanjohdoton ja säilyttämään hyvän keskustelu yhteyden Mannerheimin kanssa, ovat muiden päiväkirjaan kirjoitettujen tulkinnallisten tekstiosuuk-sien tapaan ennen kaikkea päiväkirjan kirjoittajan subjektiivisia näkemyksiä.

Visuri luo johdanto-osuudessa yksiselitteisen kuvan siitä, kuinka erinomaisen hyvin Erfurth oli perillä päämajan toiminnasta. Tämä pitää paikkansa, sillä kuten päiväkirjamerkinnoistakin on nähtävissä, Erfurth oli tiiviissä päivittäisessä yhteistoiminnassa Suomen sodanjohdon kanssa. Yhteistoiminnalla oli kuitenkin selkeät rajat. Laatiessani parhaillaan tutkimusta talvi- ja jatkosodan päämajan toimintamekanismeista, on käynyt hyvin selväksi, kuinka tarkasti Suomen sodanjohto pyrki kontrolloimaan Erfurthin toimintaolosuhteita. Erfurthin yhteydenpito Suomen sodanjohtoon tapahtui suomalaisten ja viime kädessä Mannerheimin asettamien askelmerkkien mukaan. Konkreettisenä vallankäytön elementtinä voi nostaa esiin sen, ettei Erfurthilla suinkaan ollut vapaata liikkumisoikeutta päämajassa ylimmän sodanjohdon käytävillä, vaan hän tuli omasta esikunnastaan päämajaan vain kutsuttuna. Tosiasiallisesti Erfurthin kir-

joittama muistiinpano ”Iltapäivällä olin sotamarsalkan luona keskustelemassa...” kuuluisi oikeammin muodossa ”Mannerheim kutsui minut iltapäiväksi keskustelemaan...”

Vaikka Erfurth koki itsensä monin paikoin yhteistoiminnan johtavaksi osapuoleksi, oli se vain Erfurthin oma näkemys roolistaan ja toiminnastaan päämajan yhteydessä. Osapuolten omia tavoitteita kuvaa hyvin se, kuinka Erfurthin silmin Suomen sodanjohdon työnjako näytti oudolta. Operatiiviset asiat etenivät päämajajoutusmestarin, eivätkä yleisesikunnan päällikön johdolla. Asia vaivasi Erfurthia todennäköisesti eniten siksi, että suomalaiset olivat keskittäneet yhteydenpidon hänen suuntaansa lähes kokonaan yleisesikunnan päällikölle (vuorollaan Erik Heinrichs, Wiljo Tuompo ja Edvard Hanell). Tästä seurasi se, että Erfurth ei saanut halua- maansa säännöllistä kontaktia operaatioista vastanneeseen päämajajoutusmestariin (Aksel Airo).

Erfurth katsoi käynnissä olevaa sotaa ennen kaikkea saksalaisen upseerin silmin, mutta samalla pääosin suomalaisten toimintaa arvostaen. Päiväkirjamerkinnoissa näkyy vain lyhyitä välähdyksenomaisia hetkiä, jolloin hänen suomalaisiin kohdistamansa ihailu himmenee. Erfurthin ajatus siitä, että suomalaisten saksalaisille pitämät talvisotakurssit ”vahvistaisivat suomalaisten sotilaiden itsetuntoa” kuulostaa suomalaisittain vähintäänkin oudolta. Osasta Erfurthin ’saksalaisten silmälasien läpi’ tekemistä havainnoista huokuu puolestaan ulkopuolisen havainnoitsijan hykerryttävää raikkautta: ”Kenraali [Taavetti] Laatikainen on peräisin puhtaasti suomalaisesta suvusta. Hän ei ole vartaloiltaan kookas vaan tukeva, mutta hyvin liikkuvainen”.

Erfurthin päiväkirja vuodelta 1941 on erittäin mielenkiintoinen kurkistusikkuna Suomen ja Saksan sotilasjohdon yhteistyöhön jatkosodan hyökkäysvaiheessa. On erinomaista, että Pekka Visuri on uutteruudellaan ja asiantuntemuksellaan toteuttanut käännöstyön Erfurthin päiväkirjatekstien saattamiseksi tunnetuksi tutkijayhteisön ulkopuolellakin. Visurin sanoihin on erinomaisen helppo yhtyä: ”Erfurthin päiväkirja on ainutlaatuinen dokumentti ja samalla dramaattinen kertomus siitä, kuinka alkuvaiheen aurinkoisista päivistä kuljettiin kohti vuoden synkkää loppua”.

Mikko Karjalainen, apulaisprofessori
Maanpuolustuskorkeakoulu

Valistusupseeritoiminnan esiinmarssi arkistojen kätköistä

Helena Pilke:

Omat haukkuivat politrukeiksi. Jatkosodan valistusupseerit. Docendo 2018. 235 s.
ISBN 978-952-291-529-0.

Tuoreessa arkistotutkimukseen ja aikalaiskertomuksiin perustuvassa kirjassaan *Omat haukkuivat politrukeiksi: Jatkosodan valistusupseerit* Helena Pilke pureutuu jatkosodan aikana eräänlaisina monitoimimiehinä toimineiden valistusupseerien arkeen. Kirjassa hahmotellaan valistusorganisaation taustat sekä seurataan omien rintamajoukkojen politrukeiksikin haukkumien miesten toimenkuvan kehittymistä aina jatkosodan hyökkäysvaiheesta joukkojen kotiuttamiseen.

Valistusupseereita työskenteli eri yksiköissä jatkosodan aikana kaikkiaan yli 1 300 miestä. Ensimmäisenä sotasyksynä he kuuluivat tiedotuskomppaniioihin (TK), mutta marraskuussa 1941 valistusupseerit siirrettiin armeijakuntien ja divisioonien esikuntiin, minkä jälkeen he olivat yksikkönsä komentajan alaisia. Toimintaohjeet he saivat kuitenkin pääasiassa päämajan tiedotusosastolta. Valistusupseerien arki oli epäkiitollista, sillä rintamajoukot haukkuivat valistusupseereita politrukeiksi, joka loukkaavana haukkumanimenä viittasi puna-armeijan kovaotteisiin pidettyihin komissaareihin. Kovaotteisia rintamupseerit eivät kuitenkaan Pilkkeen mukaan missään nimessä olleet. Saivathan myös tiedotuskomppanioiden miehet osakseen nimityksiä, jotka alleviivasivat miehistön mielipidettä heidän roolistaan ”tyhjäntoimittajina”.

Valistusupseereina toimi pääosin opiskelijoita, opettajia ja pappeja ja heidän tehtäviinsä kuului Pilkkeen mukaan kutakuinkin kaikki varsinaisen sodankäynnin, majoituksen, muonituksen ja lääkintähuollon ulkopuolinen toiminta: heidän tehtävänä oli kohottaa ja ylläpitää rintamamiesten mielialaa, torjua sotaväsymystä ja toimettomuutta järjestämällä muun muassa juhlia, elokuvaesityksiä sekä urheilukilpailuja. Samaan aikaan he levittivät päämajan käskystä propagandaa ja laativat miehistön mielialoista myös raportteja.

Propagandan ja sensuurin tutkimukseen erikoistunut historiantutkija Helena Pilke on aikaisemmassa kirjallisessa tuotannossaan käsitellyt esimerkiksi rintamakirjeenvaihtajien roolissa toimineiden TK-miesten toimintaa, jatkosodan rintamalehtiä sekä Itä-Karjalaan jatkosodan aikana kohdistettua propagandaa. Kirjoittajan aikaisempi tutkimustausta ja osaaminen heijastuvat myös käsillä olevan kirjan sisältöön, sillä tekstissä on hyödynnetty havainnollistuksia muun muassa rintamalehtien ilmestymisen vaikutuksista joukkojen mielialaan. Pilke viittaa esimerkiksi lähteeseen, jonka mukaan tal-

vikaudella merkittävien yksittäinen miehistön mielialaan vaikuttanut ja siten myös valistusupseerien työtä vaikeuttanut tekijä oli pimeys: vaikka rintamalehti *Karjalan Viesti* saapui ajallaan, siitä ei ollut iloa, kun lehteä ei nähnyt lukea korsun pimeydessä.

Pilke aloittaa aiheen esittelyn ansiokkaasti johdantokappaleessa kertomalla valistustyön alkutaipaleesta sekä selittämällä tutkimuksen tärkeimmät käsitteet. Tehtävä on haasteellinen, sillä valistusupseeritoimintaan yhdistettiin aikanaan valistuksen käsitteen lisäksi niin tiedotustoiminnan kuin propagandankin sisältöjä. Tästä johtuen Pilke huomauttaakin jo johdannossa, että valistus, tiedotus ja propaganda ovat oikeastaan saman käsitteen eri ulottuvuuksia. Siten termit esiintyvät myös kirjassa toistensa lomassa, mikä itsessään kuvaa onnistuneesti valistusupseerien toimintakentän haasteellisuutta.

On kuitenkin mahdollista, että käsitteiden käyttäminen ristiin aiheuttaa lukijoissa hämmennystä: koska suoraa linjanvetoa käsitteiden käytössä ei tämän tutkimuksen puitteissa tehdä, voi lukijan olla vaikea hahmottaa, kuuluivatko kirjassa esitetyt toiminnan osa-alueet valistus- vai tiedotustoiminnalle. Tämä siis senkin vuoksi, että valistusupseerien toiminta erotettiin tiedotusmiesten työtehtävistä marraskuussa 1941. Muidenkin termien käytössä esiintyy pieniä epätarkkuuksia, jotka ovat eksyneet lopulliseen tekstiin. Pilke esimerkiksi toteaa tekstissään, että TK-miehet ovat rintamakirjeenvaihtajia (s. 13), vaikka todellisuudessa tiedotuskomppanioissa (TK) toimineet miehet saattoivat toimia niin valokuvaajina, maalareina, piirtäjinä, elokuvaajina kuin rintamakirjeenvaihtajina.

Kirjan johdantoa seuraavat viisi lukua käsittelevät valistusupseerien arkea sodan vaiheiden mukaisessa järjestyksessä. Vaikka rakenne on näennäisesti looginen valistustoiminnan arjen kuvaamista ajatellen, palvelee se itse lukukokemusta jokseenkin vaihtelevasti. Pilke hyödyntää valistusupseeritoiminnan vaiheiden kuvaamisessa paljon miehistön mielialoista laadittuja raportteja, joiden kuvauksissa samat perusongelmat toistuvat enemmän tai vähemmän läpi koko sodan, mikä aiheuttaa tekstiin tarpeetonta toistoa. Mielialaraportteista käy esimerkiksi ilmi, että koti-ikävä ja epävakaa taloudellinen tilanne siviilielämässä laskivat miehistön taistelutahtoa sodan vaiheesta riippumatta. Ehkä kirjan rakenteen teemoittamisen olisi voinut toteuttaa valistusupseerien toimintaan kuuluvien osa-alueiden mukaisesti esimerkiksi niin, että jatkosodan mielialaraporttien käsittely olisi suoritettu omassa kappaleessaan, rintamalehtien vaikutus omassaan ja niin edelleen.

Tutkimusaiheen uutuus näkyy kirjan lähde- ja viiteluettelossa, joista jälkimmäisen sisältämien arkis-

toviitteiden määrä on vaikuttava. Aiheeseen sopivaa tutkimuskirjallisuuttakin on hyödynnetty, joskin listassa korostuu oikeutetusti myös kirjoittajan aikaisempi tutkimushistoria. Hieman kirjan puolivälin jälkeen löytyy myös SA-valokuvista koottu erillinen kuvaliite, mutta jostain syystä kuviin ei viitata itse tutkimuksessa ollenkaan. Valokuvien roolina vaikuttaakin olevan vain valistusupseeritoiminnan havainnollistaminen tekstistä erillisenä kokonaisuutena. Sitä, miksi valokuvat on eristetty muusta kokonaisuudesta, on vaikea arvioida. Niiden liittäminen tutkimukseen varsinaiseksi lähteeksi tai tekstin osaksi olisi kuitenkin voinut elävöittää tekstiä sekä tehtyjä tulkintoja – nyt liitteessä käytettyjen arkistokuvien potentiaali relevanttina tutkimusmateriaalina on unohdettu.

Vaikka Pilkkeen arkistomateriaaliin tukeutuva kirja tuo valistusupseerit ja heidän sotapanoksensa aikaisempaa voimakkaammin populaarin historian tutkimuksen keskiöön, näyttäytyy lopputulos lukijalle paikoittain melko raskaana. Siinä missä runsas arkistomateriaalin käyttö on varsin perusteltua, tuntuvat tekstin sisältämät monet suorat lainaukset kääntyvän kirjan tavoitteita vastaan. Kielellisesti onnistuneen lukukokemuksen keskeyttääkin varsin usein sota-ajan dokumenttien kankea ja koukeroinen kielenkäyttö, jota on viljelty suurimpaan osaan kirjan sivuista. Ehkä kokonaisuuden kannalta olisikin ollut tarkoituksenmukaisempaa tukeutua kirjailijan omaan kykyyn tulkita arkistojen materiaalia ja aikalaislausuntoja. Alkuperäismateriaalista tehtävät lainaukset – olivat ne sitten pidempiä kappaleita tai kerrontaa täydentäviä lyhyitä lisäyksiä – ovat oivallinen tehokeino, mutta vaikuttavat paljoudessaan lukukokemuksen heikentävästi.

Omat haukkuivat politrukeiksi perustuu vahvaan arkistotyöhön sekä sen tukena käytettyihin aikalaislausuntoihin. Valistusupseeritoiminta on jäänyt aikaisemmassa Suomen sotien tiedotus- ja propagandatoimintaa käsittelevässä tutkimuksessa marginaaliin. Pilke toteaa oikeutetusti, että ”kulkemattomia polkuja riittää silti edelleen, etenkin rintamien taustamaastoissa”. Kirja perehdyttää lukijan aikaisempaa huomattavasti yksityiskohtaisemmin valistusupseeritoimintaan, joka on usein jäänyt esimerkiksi tiedotuskomppanioista tehtävän tutkimuksen jalkoihin jopa niin, että organisaatioiden toiminta on käsitetty samaksi kokonaisuudeksi. Käsillä on siis mielenkiintoinen arkistolähtöinen tutkimus, jota on mahdollista jatkaa edelleen: esimerkiksi valistustoiminnasta otetut TK-valokuvat ansaitsisivat tulla huomioituksi kirjallisten arkistodokumenttien tutkimisen ohella.

Marika Honkaniemi, FM
Turun yliopisto

Uudelleen rakennettu Lappi

Marja Tuominen & Mervi Löfgren (toim.):

Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus. Vastapaino 2018. 360 s. ISBN 978-951-768-627-3.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana Lapin toisen maailmansodan tapahtumia, saksalaisaika ja Lapin sodan vaikutuksia on käsitelty niin populaarikulttuurissa, museonäyttelyissä kuin akateemisessa tutkimuksessa nostaten esiin vaikeita ja vaiettuja kokemuksia.¹ Marja Tuominen ja Mervi Löfgrenin toimittama artikkelikokoelma *Lappi palaa sodasta: Mielen hiljainen jälleenrakennus* lähestyy aihepiiriä ennen kaikkea kulttuurin ja taiteen näkökulmasta. Kokoelma kumpuaa Lapin yliopistossa toteutetun Marja Tuominen johtaman Feeniks-hankkeen tutkimuksesta.²

Johdantotekstissä avataan teoksen lähtökohtia, joita ovat *lappilaisten* sotakokemuksen ja jälleenrakennuksen ohittaminen ja marginalisointi kansallisissa historiatulkinnossa sekä Lapin, *lappilaisuuden* ja *lappilaisen kulttuurin* sijoittaminen periferiaan ja esittäminen ikonisten kliseiden kautta. Artikkelikokoelman tavoitteena on siis haastaa kansallista historiankirjoitusta, ottaa eksotisoivan katseen sijaan tarkennus lähelle ja ammentaa asiakirjalähteiden sijaan kulttuurista ja taiteesta, joka ei ole vaiennut vaikeista kokemuksista. Otsikon hiljaisuudella viitataan siis ennen kaikkea sanoittamatta jääneisiin, mutta materiaalisessa ja aineettomassa kulttuurissa läsnä oleviin kokemuksiin.

Kulttuurinen näkökulma on rikas ja laaja, ja tekstit tarkastelevat, miten sodan varjo ja jälleenrakennus tulevat esiin muun muassa kirjallisuudessa, esine- ja tapakulttuurissa, rakennetussa ympäristössä ja maisemissa, hengellisessä kulttuurissa, journalismissa sekä opetuksessa ja lasten kasvatuksessa. Lapin sota ja sen aiheuttama tuho mielletään kulttuurisen jatkuvuuden ja elämän viivan katkeamisena, jolla on monialaisia vaikutuksia yhteisöihin ja elämäntapoihin. Artikkelikokoelman tekstejä yhdistääkin menneisyyden läsnäolon sekä ajan ja paikan kerroksellisuuden ja tulkinnan ehtojen tarkastelu – tässä teos seuraa ”uusien historioiden” keskeisiä ideoita (s. 30). Lisäksi tutkimusote ja käytetyt käsitteet kytkeytyvät monitieteiseen muistin tutkimukseen.

Tärkeänä lisänä kansallisen historian uudelleen tarkastelussa on jälleenrakennukseen kietoutuvan kolonialismin huomioiminen. Useassa tekstissä nostetaan esiin myös muita syrjään jätettyjä näkökulmia, kuten ortodoksisen kulttuuriperinnön jatkuvuus ja lasten kokemukset. Moninaisuuden näkökulmasta onkin kiinnostavaa, että johdannossa Lapin läänin asukkaista puhutaan yhtenä kollektiivina, lappilaisina, jotka joutuivat rakentamaan elämänsä uudelleen. Yhteiseen kokemukseen liittyy sekä kipupisteitä, hiljaisuuksia että voimaa. Onkin tärkeää muistaa, että marginaalisuus ja sorto voivat

parhaillaan synnyttää vastavoimaa, yhteisöllisyyttä ja aktivismia, kuten myös Veli-Pekka Lehtola muistuttaa artikkelissaan sodan vaikutuksista Saamenmaassa. Jälleenrakentamisen sijaan kirjan toimittajien mukaan onkin perusteltua puhua *uudelleen rakentamisesta*.

Ville Kivimäen artikkeli ylisukupolvisten traumojen läsnäolosta ja niihin liittyvistä hiljaisuuksista toimii teoksen teoreettisena johdantona. Kivimäki ei lähesty hiljaisuutta pelkästään vaikenemisena ja kieltämisenä, vaan resurssina ja hedelmällistä kitkaa tuottavana: kaikkein voimakkaimmat kokemukset tapahtuvat kielen reunamilla ja rajapinnoilla, missä syntyvät myös uudet käsitteet. Toisin sanoen on olemassa erilaisia hiljaisuuksia, jotka syntyvät erilaisiin tarpeisiin. Niitä on Kivimäen mukaan hedelmällistä käsitellä yhteydessä tunteisiin, ja pohtia tarkemmin, millaista tunteiden ilmaisu sodanjälkeisessä Suomessa oli. Kaikesta koetusta ei suinkaan vaiettu, vaan monenkirjavia tunteita ilmaistiin ja käsiteltiin esimerkiksi kirjallisuuden ja elokuvan keinoin. Hiljaisuuden tavoittaminen ja näkyväksi tekeminen erilaisia aineistoja tulkitsemalla on haastava tehtävä, mutta myös aivan olennainen. Voidaan esimerkiksi kysyä, miten sota jatkui kehoissa, millaisia olivat sodan menetyksiin liittyvät hiljaisuuden tilat ja kenellä oli oikeus puhua.

Hiljaisuuden lisäksi Kivimäki avaa kulttuurisen trauman käsitettä. Sen syntyminen edellyttää, että yhteisön jäsenet altistuvat tiettyyn tapahtumaan liittyville merkityksenannoille, jotka muuttavat kollektiivista identiteettiä, eikä niinkään tapahtuman välittömästi aiheuttamasta tuskasta. Tällainen trauma saattaa peittyä hiljaisuuteen ja ilmaantua pintaan sopivien olosuhteiden vallitessa. Kivimäen mukaan kulttuurisen trauman käsitteeseen liittyy paljon kriittisiä kysymyksiä, mutta sen voi ymmärtää metaforana, joka auttaa kiinnittämään huomiota sodanjälkeisen historian kulttuurisiin erityispiirteisiin sekä erityisesti ryhmäpsykologisiin elementteihin ja emotionaalisiin kokemuksiin. Tulkittaessa pohjoissuomalaisen kokemuksiä sodasta ja jälleenrakennuksesta onkin pidettävä mielessä ne moninaiset kulttuuriset merkitykset, jotka Lappiin, sen sotahistoriaan ja kulttuuriseen murtumaan liitetään ja kiinnitettävä huomiota hiljaisuuden tekemisen ja purkamisen muotoihin. Akateeminen tutkimus on yksi purkamisen muoto, muttei suinkaan ainoa. Kuten kirjan monet artikkelit osoittavat, kuvataide, käsityöt, luontokokemukset ja hengellisyys ovat osaltaan purkaneet hiljaisuuksia vuosikymmenten ajan.

Artikkelikokoelman tekstit on jaoteltu temaattisesti otsikoiden ”maisema”, ”koti”, ”henki” ja ”muutos” alle. Monissa teksteissä korostuu, kuinka sodanjälkeisenä aikana Lapin alueen asukkailla oli voimakas tarve löytää elämäänsä jotain uutta ja kaunista. Eheyttäviä aiheita löydettiin Lapin ainutlaatuisesti luonnosta, joka inspiroi pohjoissuomalaista kuva- ja käsityötaitetta. Myös

tuhoutuneiden ja uudelleen rakennettujen kirkkojen alttaritaulut sijoitettiin usein paikalliseen maisemaan ja elämään ja niissä kuvattiin jälleenrakennuksen ponnistuksia.

Uudelleen rakentamisen myötä koko Lapin alueen rakennusperintö koki perustavanlaatuisen muutoksen. Jälleenrakennus edellytti teiden ja sähkölinjojen rakentamista, ja rakennuskanta muuttui hetkessä moderniksi. Veera Kinnunen muistuttaa artikkelissaan, että voimaitosten rakentamisen myötä syntyi myös kokonaan uusia yhteisöjä. Erilaisista lähtökohdista saapuneiden työntekijöiden yhteisöjä kuvattiin suomalaisen kulttuurin sulatusuuneiksi. Sulautuminen ja suomalaistuminen leimasivat myös Saamenmaan jälleenrakennusta. Sodan laajamittaisimmat vaikutukset ravistelivat kolttasaamelaisia, jotka uudelleen asutettiin Inarinjärven karuille rannoille ja jotka joutuivat omaksumaan uuden elämäntavan. Heidän asemansa kielivähemmistönä niin suhteessa muihin saamelaisiin kuin ortodoksisen kirkon sisällä on jatkunut edelleen vaikeana.

Outi Autti nostaa artikkelissaan esille erään perinteisten elinkeinojen muuttumiseen ja modernisaatioprosessiin kytkeytyvän tärkeän näkökulman – sukupolvien välisen ketjun katkeamisen ja arjen maailmojen erkaantumisen sukupolvien välillä. Autin mukaan Lapin sodan tuho ja uudelleenrakennus vaikuttivat erityisesti 1920- ja 1930-luvulla syntyneiden elämään ja heidän lapsiinsa, jotka syntyivät ja kasvoivat toisenlaisessa ympäristössä. Suuri osa nuorista muutti opiskelemaan muualle eikä palannut kotiseudulle. Muuttoliike oli erityisen merkittävä Lapissa. Sen myötä sukupolvien välissä vaikuttivat vaikeat ja usein tukahdetut tunteet, kuten häpeä, syyllisyys ja alemmuudentunne.

Sekä Autin että Mervi Löfgrenin teksti herättävät miettimään ihmisen roolia ja kohtaloa monitahoisessa muutoksessa. Jälleenrakennukseen liittyvä tehotalous ja siihen kietoutuva luonnonvarojen riisto, koneistuminen ja ihmisten tekemän työn väheneminen synnyttivät sodanjälkeisenä aikana arvojen ristiriitoja, jotka kurittavat niin yksilöitä, perheitä kuin paikallisia yhteisöjä ja joiden käsittelyä jatketaan edelleen. Aiemmat vaikeat kokemukset nousevat pintaan ja toistuvat tuoreiden ympäristökiistojen ja rakennushankkeiden, kuten esimerkiksi Jäämeren radan ja Viiankaavan kohdalla.

Sekä kirjan johdannossa että useissa yksittäisissä artikkeleissa esitetään, että mielen hiljainen jälleenrakennus jatkuu edelleen. Tämän tulkinnan olisi voinut nostaa vielä rohkeammin esiin, sillä viitattaessa hiljaisuuksiin ja vaiettuihin kokemuksiin ja tarkasteltaessa monikerroksisia muutosprosesseja on tärkeää tunnustaa, että muutoksella ei ole varsinaista lopputulemaa, eikä kollektiivisten tai henkilökohtaisten traumojen käsittelyssä aina ole mahdollista tai edes tavoiteltavaa saavuttaa tyydyttävää päätöstä ja sulkeumaa. Vaikka niitä, joilla on omakohtaista kokemusta sodasta, onkin

keskuudessamme yhä vähemmän, ovat suuret ikäluokat kasvaneet jälleenrakennuksen ajalla ja leikkineet sotaromun keskellä. On myös perheitä, joissa sodan jäljet vaikuttavat edelleen poissaolona, suruna ja kaipauksena, kuten Jari Kosken valokuvanäyttely *Seitajärvi 1944: Sota asuu meissä kaikissa* (Lapin Maakuntamuseo 20.5.2016–7.8.2016) toi vaikuttavasti esiin.

Eerika Koskinen-Koivisto, FT
Jyväskylän yliopisto

1. Esimerkkejä Lapin toisen maailmansodan tapahtumien ja seurausten käsittelystä eri foorumeilla viime vuosina ovat muun muassa Lapin maakuntamuseon näyttelyt: *Wir waren Freunde – olimme ystäviä* (26.4.2015–16.1.2018); Jari Kosken valokuvanäyttely *Seitajärvi 1944 – Sota asuu meissä kaikissa* (20.5.2016–7.8.2016); sekä uusi perusnäyttelyosio *Suomi Jäämeren rannalla – Petsamo 1920–1944* (6.12.2017–6.12.2018). Vaiettuja teemoja kaunokirjallisuudessa ovat käsitelleet muun muassa Katja Ketun *Kättilö* (2011), Jenni Linturin *Isänmaan tähden* (2011), Paula Havasteen *Yhden toivon tie* (2012), Heidi Könkään *Dora Dora* (2012) ja Minna Rytisalon *Lempi* (2016). Elokuvista mainittakoon Virpi Suutarin dokumentti *Auf Wiedersehen Finnland* (2009), joka kertoo vuonna 1944 saksalaisten sotilaiden mukana Saksaan lähtevistä suomalaisnaisista.
2. Feeniks – Taide ja kulttuuri osana Lapin sodan jälkeistä henkistä ja materiaalista jälleenrakennusta (2011–2017, Suomen Akatemia), Lapin yliopisto, <https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/Feeniks---Taide-ja-kulttuuri-Lapin-jalleenrakennuksessa> (20.10.2018). Muita teemaan liittyviä hankkeita ovat: Lapland's Dark Heritage – Understanding the Cultural Legacy of Northern Finland's WWII German Materialities within Interdisciplinary Perspectives (2015–2018, Suomen Akatemia), Helsingin ja Oulun yliopistot, <https://blogs.helsinki.fi/lapland-dark-heritage/> (30.10.2018); Traumatized Borders: Reviving Subversive Narratives of B/Order, and Other (2016–2020, Suomen Akatemia), Itä-Suomen yliopisto, <http://www.uef.fi/en/web/traumatized-borders> (30.10.2018); Tunnustuksia: pakolaisuuden hankalat historiat ja muistamisen kulttuurit (2017–2021, Suomen Akatemia), Oulun yliopisto, <https://recognitionandbelonging.com/in-english/> (30.10.2018).

Kalaöljyä ja kansainvälisiä suhteita – lastenneuvolan monitasoinen historia

Helene Laurent:

Asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota. Lastenneuvoloiden kehittyminen osaksi kunnallista perusterveydenhuoltoa 1904–1955. Valtiotieteellinen tiedekunnan julkaisuja 61. Helsingin yliopisto 2017. 332 s. ISBN 978-951-51-3277-2. Verkko-osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3278-9>

Helene Laurentin talous- ja sosiaalhistorian väitöskirjan otsikkoon mahtuu aikarajauksen ohella peräti viisi

teemaa: asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota, lastenneuvolat ja kunnallinen perusterveydenhuolto. Näiden lisäksi väitöskirja käsittelee myös monia muita teemoja, kuten imeväiskuolleisuutta, eugeniikkaa, järjestötoimintaa, lasten sairauksia ja sairaanhoitoa. Moniulotteisuus on sekä teoksen vahvuus että sen kenties suurin heikkous. Laaja ja moniaineellinen teos tarjoaa jokaiselle 1900-luvun terveyshistoriasta kiinnostuneelle jotain, mutta toisaalta tutkimuksen fokus uhkaa ajoittain kadota. Oma luentani keskittyy kahteen pääteemaan: lapsiin kohdistuvaan ehkäisevään kansanterveystyöhön, jonka symboli ja välikappale lastenneuvola on, sekä 1920–1950-lukujen Suomelle luonteenomaiseen asiantuntijavaltaan.

Tutkimus etenee kronologisesti ja jakautuu kolmeen osaan: toista maailmansotaa edeltävään aikaan (1904–39), sotavuosiin (1939–44) ja jälleenrakennuksen vuosiin (1944–55). Kullakin jaksolla liikutaan kolmella tasolla: ideologisella, institutionaalisella ja käytännön tasolla. Niin sosiaalishistoriallinen kuin tutkimus onkin, ideologinen taso määrittänyt perustavanlaatuisesti.

Ensimmäinen osa tarjoaa katsauksen toista maailmansotaa edeltäneeseen kehitykseen. Se on omiaan muistuttamaan, että neuvolan juuret ulottuvat paljon sotaa ja kansanterveyslakien voimaantuloa (1944) kauemmas. Muistutus on sinänsä paikallaan, mutta sen olisi voinut tehdä lyhyemmin, etenkin kun tämä tutkimuksen osa rakentuu pitkälti aiemman tutkimuksen varaan.

Tutkimuksen kaksi jälkimmäistä osaa sen sijaan perustuvat laajaan ja monipuoliseen alkuperäisaineistoon. Painavimpana pidän sotavuosia 1939–44 käsittelevää osaa. Sodan aikaista siviiliterveydenhuoltoa on tutkittu vähän, ja Laurentin väitöskirja tuo olemassa olevaan tutkimukseen merkittävän lisän. Hän tekee selkoa esimerkiksi ulkomaisia avustuksia kanavoimaan perustettujen kattojärjestöjen (Vapaa Huolto, Suomen Huolto) rakenteesta ja toiminnasta. Erityisen kiinnostavaa ja tärkeää on Suomen Huollon terveydenhoitotoimikunnan roolin avaaminen.

Työnsä johdannossa Laurent lupaa tarkastella ”ideologian, instituutioiden ja käytännön keskinäistä vuorovaikutusta” myös ruohonjuuritasolla (s. 35). Tämän lupauksen hän lunastaa selvimmin Sortavalan piirilääkäripiirissä vuosina 1942–44 harjoitettua neuvolotoimintaa käsittelevässä luvussa. Sortavalan piirilääkärin monipuolisen arkiston avulla Laurent valottaa taitavasti kriisiajan neuvolatyön haasteita ja väestön suhtautumista terveyssisariin. Asiantuntijoiden ohjeet ja asukkaiden arki eivät aina kohdanneet. Miten esimerkiksi huolehtia siitä, että lapsi ulkoilee päivittäin, ellei hänelle ole antaa kenkiä?

Sortavalan tapaustutkimus valottaa myös yleisempää kehitystä. Piiri oli Laurentin mukaan ensimmäinen, jossa terveyssisaritoimintaa harjoitettiin kokonaisen piirin alueella, ja sitä voi siksi ”tarkastella kansaint-

veystyön ’koelaboratoriona’, jossa saatuja käytännön kokemuksia sovellettiin koko Suomessa sodanjälkeisissä oloissa” (s. 129, s. 223). Sortavalaan palanneiden evakkojen kokemukset havainnollistavat myös suurten väestönsiirtojen merkitystä terveydelle ja terveydenhoidolle. Evakkoretket olivat erittäin suuri terveysriski haavoittuville ryhmille, kuten pienille lapsille. Väestönsiirtojen aikana sekä viranomaiset että evakot harjaantuivat laajamittaisiin, terveyteen kohdistuviin toimenpiteisiin, mikä puolestaan muokkasi maaperää sodan jälkeen käynnistyneille väestötason toimille.

Tutkimuksen kolmas osa käsittelee jälleenrakennusajan terveydenhoitoa. Se nostaa esiin joukon mielenkiintoisia ilmiöitä: laajamittaisen kansainvälisen avun, joka kohdistui erityisesti lapsiin; kunnalliset terveystalot, joita sodan jälkeisinä vuosina rakennettiin mallipiirrosten mukaan eri puolille maata kättilöiden ja terveysisarten tukikohdiksi; terveysisarten koulutuksen, työnkuvan ja suhteet lääkäreihin; kansallisen rokotusohjelman rakentumisen. Mikä tahansa näistä teemoista ansaitsisi oman erityistutkimuksensa. Osin hyvinkin lyhyistä luvuista koostuva kolmas osa jääkin hieman jäsentymättömäksi.

Laurentin väitöskirja tulee piirtäneeksi elävän ja kiinnostavan kuvan myös suomalaisesta asiantuntijavallasta, vaikka tämä ei välttämättä olekaan ollut sen tavoite – ainakaan vallan käsite ei kuulu tutkimuksen keskeisiin käsitteellisiin välineisiin. Kuten Laurent huomauttaa, vastaitsenäistynyt valtio ulkoisti suuren osan yhteiskunnallisista toiminnoistaan vapaaehtoisille, puolivirallisille järjestöille. Ne saivat suuren osan varoistaan valtiolta ja niiden johdossa toimi korkeita virkamiehiä ja/tai poliitikkoja. Paikallisosastoja pyörittivät paikalliseen eliittiin kuuluvat ihmiset, esimerkiksi lääkärit, joilla usein oli myös kunnallinen virka ja/tai kunnallisia luottamustehtäviä. Demokraattisesti kontrolloituja järjestöjä olivat vain siinä määrin kuin edustusta päätti niiden avustuksista. Vaikka järjestelmää ovat kuvanneet muutkin, Laurent tekee hyvää työtä analysoidessaan ”välillisen hallinnon” ilmenemistä terveydenhuollon alalla (s. 81).

Sota ei katkaissut välillisen hallinnon perinnettä, vaan päinvastoin korosti eräitä sen piirteitä. Kuten Laurent toteaa, Suomen Huollon terveydenhoitotoimikunta on ”loistava esimerkki kriisiajan välillisen hallinnon toimintamallista, jossa tärkeimmät yhteiskuntakumppanit olivat kansalaisjärjestöjä. Demokraattisesti valittuja elimiä ei tarvittu eikä käytetty” (s. 143). Tämän valta-asetelman eräs ominaispiirre olivat ”personaaliunionit”², ts. julkisen ja yksityisen vallan keskittyminen samoihin käsiin. Ilmiö näkyi myös sodanjälkeisenä aikana. Esimerkiksi terveystalojen varat tulivat monilta tahoilta ja niiden hallinnointiin otti osaa suuri määrä erilaisia toimikuntia ja järjestöjä. Laurent kuitenkin muistuttaa:

”Samat henkilöt istuivat kaikissa näissä toimikunnissa, joten ulospäin byrokraattiselta vaikuttava järjes-

telmä toimi joustavasti eikä harkintaprosessista jäänyt paljoakaan paperijälkeä. Jälkeenpäin on arkistomerkin-
töjen perusteella vaikea arvioida, milloin kukin vastuu-
henkilö edusti mitään järjestöä ja milloin hän esiintyi
valtion virkamiehenä (s. 250)."

Havainnossa piilee myös metodologinen opetus. Pel-
kän hallintokaavion valossa olisi mysteeri, miten näin
monimutkainen järjestelmä ylipäätään voi toimia. Sen
ymmärtämiseksi on katsottava rakenteiden ohella myös
yksilöitä.

Toisin kuin kirjan otsikko antaa ymmärtää, Laurent
on itse asiassa kiinnostuneempi asiantuntijoista kuin
asiantuntijuudesta abstraktina ilmiönä. Avainasiantun-
tijoiden identifioiminen nouseekin yhdeksi keskeisistä
tuloksista. Johtopäätösluvussa nimetään seitsemän
henkilöä, jotka muodostivat "kansanterveyden epis-
teemisen yhteisön ydinryhmän Suomessa 1950-luvulle
saakka" (s. 294). Siihen kuuluivat lääkärit Oskari Reini-
kainen, Arvo Ylppö, Severi Savonen ja Viljo Rantasalo
sekä sairaanhoitajat Tyyne Luoma, Venny Snellman ja
Kyllikki Pohjala. He hoitivat virkoja, toimivat monen-
laisissa luottamustehtävissä ja usein myös politiikassa.
Ydinryhmän ohella huomioidaan monia muitakin, muun
muassa terveysarkoulutusta kehittänyt lääkäri Erkki
Leppo ja Sortavalan sodanaikainen piirilääkäri Helmi
Jaakkimainen.

Laurent soveltaa asiantuntijoihinsa Peter Haas-
sin (1992) käsitettä "episteeminen yhteisö". Tällainen
yhteisö koostuu "asiantuntijaverkostosta, joka jakaa
saman tietokäsityksen ja arvomaailman sekä oman
erikoisalan käsitykset tiedon pätevyyden (validiteet-
tin) punnitsemiseksi" (s. 23–24). Minusta näyttää siltä,
että Laurent mukauttaa Haasin käsitettä jonkin verran.
Siinä missä Haas painottaa jaettua tietopohjaa, mihin jo
käsite *episteeminen* viittaa, Laurent korostaa selvemmin
jaettua ideologiaa tai aatetta. Hän toteaaakin, että "Epis-
teemisen yhteisön suomenkielinen vastine voisi hyvin
olla aatteellinen asiantuntijayhteisö" (s. 24).

Laurentin tarkastelemat asiantuntijat ovat yhtä aikaa
kansallisten aatteiden elähdyttämiä ja kansainvälisiä.
Tutkimuksen kiistattomiin ansioihin kuuluu suomalaisen
kehityksen kytkeminen kansainvälisiin ilmiöihin.
Kytökset ovat moninaisia. Monien lastenhoidon kan-
nalta keskeisten organisaatioiden ja toimintamallien
esikuvat olivat kansainvälisiä. Asiantuntijat matkustivat
ulkomaille oppimaan. Ennen toista maailmansotaa
lääkärit hakivat oppia ennen kaikkea Saksasta ja sodan
jälkeen Yhdysvalloista, kun taas sairaanhoitajat suun-
tautuivat alusta saakka anglosaksisiin maihin. Laurent
kuvaava kiinnostavasti ja osin varsin yksityiskohtaisesti,
miten raha, tavara ja tieto kulkivat sodan aikana
ja sodan jälkeisinä vuosina rajojen yli. Esimerkiksi Kyl-
likki Pohjala toi vuonna 1940 henkilökohtaisesti, mel-
kosiin riskeihin antautuen, sulfaa ja rokotteita USA:sta
Petsamon kautta Suomeen. Laurent kertoo myös lyhy-

esti siitä, miten suomalaisella lasten terveydenhoidon
asiantuntemuksella alkoi 1950-luvulla vuorostaan olla
kysyntää muualla.

Kansainvälisesti katsoen ei ole mitenkään harvi-
naista, että lääketieteen historioitsijalla on lääkärin
koulutus, mutta Suomessa se on harvinaisempaa. Ennen
Laurentia historia-aineissa lienee väitellyt vain eläinlää-
käri Katri Helminen (2013). Miten lääkärikoulutus ja
pitkä työkokemus näkyvät Laurentin työssä? Hän itse
toteaa johdannossa napakasti, että työssä "on vahva
lääketieteellinen ote" (s. 33), avaamatta asiaa tätä enem-
pää. Tutkimuksen kysymyksenasettelu ja menetelmät
ovat kuitenkin selkeän historiallisia. Lääketieteelli-
nen tausta näkyy ainakin siinä varmuudessa, jolla hän
käyttää lääketieteellisiä käsitteitä, sekä siinä, ettei hän
epärovi arvioida tehtyjen ratkaisujen toimivuutta. Ehkä
se näkyy myös työn yleisessä eetoksessa. Laurent
ymmärtää asiantuntijatoimijoitaan, kenties jossain
määrin jopa samaistuu heihin. Hänen on myös helppo
löytää tiensä ideologioista ja instituutioista käytännön
työn tasolle ja muistaa, että viime kädessä kyse on ter-
veydestä ja sitä ylläpitävistä toimista.

Helene Laurentin väitöskirja on kompetentti tut-
kimus ja erittäin tervetullut lisä suomalaisen tervey-
denhoidon historiaan. Yhdessä Lääkintöhallituksen ja
Lääkäriliiton viimeisimpien historiateosten, Sari Aallon
lääketieteen opetusta käsittelevän väitöskirjan ja Minna
Harjulan tutkimusten kanssa se on yksi niistä peruste-
oksista, jotka ovat viime vuosina merkittävästi tarkenta-
neet kuvaa suomalaisen terveydenhoidon kehityksestä
1900-luvulla.³ Sotavuosien terveydenhuollon osalta
tutkimus on uraauurtava ja tarjoaa teräviä näkökulmia
myös jälleenrakennusaikaan. *Asiantuntijuus, väestöpoli-
tiikka, sota* on sitä paitsi erittäin "antelias" tutkimus: se
viitoittaa tulevalle tutkimukselle monia uusia tutkimuk-
sellisia polkuja, osin eksplisiittisesti (esim. s. 33, s. 54),
osin esittelemällä lauren joukon mielenkiintoisia henki-
löitä, aineistokokonaisuuksia ja kysymyksiä.

Heini Hakosalo, dosentti, FT
Oulun yliopisto

1. Seppo Tiihonen, *Välillinen julkinen hallinto sota-aikana. Erittäin kriisihallintoon liittyvät järjestelyt*. Åbo Akademis kopieringscentral 1984, 1–3.
2. Mikko Jauho, *Kansanterveysongelman synty. Tuberkuloosi ja terveydenhuollon hallinta Suomessa ennen toista maailmansotaa*. Tutkijaliitto 2007, 189.
3. Allan Tiitta, *Collegium Medicum. Lääkintöhallitus 1878–1991*. THL 2009; Samu Nyström (toim.) *Vapaus, terveys, toveruus. Lääkärit Suomessa 1910–2010*. Suomen Lääkäriliitto 2010; Sari Aalto, *Medisiinarit, ammattiin kasvaminen ja hiljainen tieto. Suomalaisen lääkärikoulutuksen murroksen vuodet 1933–1969*. Helsingin yliopisto 2016; Minna Harjula, *Hoitopääsyn hierarkiat. terveyskansalaisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla*. Tampere University Press 2015.

Kansalliset myytit: voimavara ja vankila

Sirkka Ahonen:

Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa. Gaudeamus 2017. 247 s. ISBN 978-952-495-430-3 (nidottu), 978-952-345-501-6 (e-kirja).

Emeritaprofessori Sirkka Ahonen kirjoitti itsenäisyyden 100-vuotisjuhlavuodeksi tietokirjan suomalaiskansallisen identiteetin perustana olevista historiamyyteistä. Suomalaisilla on Ahosen mukaan kuusi yhteisesti jaetua menneisyydelle annettua merkitystä. Ne muodostavat historiamyyttien kaanonin, jonka hän sanoittaa seuraavasti:

”Me suomalaiset olemme yhtenäinen kansa [...] Kohdaltomme on ollut ja on oleva muodostaa oma kansallisvaltio, Suomi. Me suomalaiset olemme selviytyjäkansa [...] Me suomalaiset olemme tasa-arvoisia [...] Suomi on maailmanpolitiikassa rauhanvartija [...] Me suomalaiset olemme historiallinen osa Eurooppaa. (s. 11)”

Ahosen kirjan punaisena lankana on tutkia näiden menneisyydelle merkityksiä antavien isojen myyttien syntyä, muuttumista ja säilymistä 1800-luvulta nykyaikaan asti. Analyysinsä lähdeaineistona hän käyttää historian kouluoppikirjoja. Tämä on hyvin perusteltu valinta, sillä juuri koulussa omaksutaan yhteisön jakamat tavat antaa menneisyydelle merkityksiä – kansalliset historiatulkinnat eli niin kutsuttu kansallinen katse.

Yksi Ahosen kirjan erityisistä ansioista on oppikirjojen vertailu historian käsikirjoihin ja niiden tarkastelu suomalaisen historiankirjoituksen kontekstissa. Kirja selvittää näin myyttisten käsitysten kehitystä paitsi koulukirjoissa myös historian tutkimuksen ja -kirjoituksen piirissä. Ahonen näyttää lukijalle, kuinka historian tutkimuksen uudet suunnat ja näkökulmat, kuten ”matala katse” ja moniäänisyys, ovat konkretisoituneet uudellaisiksi kertomuksiksi menneisyydestä.

Ahonen tarkastelee suomalaisia menneisyyssmyyttejä nimenomaan kansallisen identiteetin rakennusosina. Myytit hän määrittelee heti kirjan alussa ”kansanomaiseksi tiedon lajiksi”, jonka tärkeys myyttejä kierrättävälle yhteisölle johtuu niiden moraaliseen käyttöarvosta eikä niinkään totuusarvosta. Toistamalla myyttejä ihmiset lujittavat yhteenkuuluvuutta ja rohkaisevat toinen toisiaan. Myytit ovat siten yhteisön voimavara. Kuten Ahosen kirjan esipuheessa toteaa, hänen tavoitteenaan ei ole rikkoa myyttejä vaan osoittaa, ”miten ne ovat kestäneet yhteiskunnan muutoksen paineissa”.

Vaikka myytit ovat vanhoja, niihin yhä samastutaan, mikä Ahosen mukaan näkyy 2000-luvulla toteutetuissa kyselytutkimuksissa. Hän kertoo, että ”2000-luvun mielipidekartoitusten mukaan voimissaan olevat

suomalaisuuden myytit” jäsentävät oppikirjojen tarkastelua (s. 16). Hieman kuitenkin ihmettelyn, mistä joukkokyselyistä Ahonen on kaanonin myytit löytänyt. Hänen viittaamissaan kyselyissä ei nimittäin ole tiedusteltu kansalaisten käsityksiä suomalaisten menneisyydestä vaan kartoitettu mielipiteitä Suomen nykytilasta, asepalveluksen suorittamisen motiiveista sekä toisen maailmansodan muistosta ja tietolähteistä nuorten keskuudessa.¹ Näistä Pilvi Torstin tutkimuksessa on esitetty suomalaista historiaa koskevia kysymyksiä, mutta mainittujen myyttien esiin uuttaminen ei Torstinkaan tutkimustuloksista käy suoraviivaisesti. Ahosen esittämän myyttiuletelon osuvuutta on silti vaikeaa kiistää. Juuri näihin suomalaisuuden mielikuviin ja kiistoihin niiden paikkansapitävyydestä ovat historian harrastajat ja ammattilaiset törmänneet niin oppi-, tieto- kuin tiedekirjallisuudessakin.

Ahosen mukaan historian professori ja fennomaani Yrjö Koskisen (1830–1903) *Suomen kansan historia* (1881) oli keskeisessä roolissa suomalaisuuden myyttien muotoilussa ja vakiinnuttamisessa oppikirjojen sisällöksi. Teos päättyi poliittisen kädenväännön kohteeksi, mutta siinä rakennetut myytit vakiinnuttivat paikkansa suomalaisuuden kivijalkana. Koskisen teoksen vastaanottoa käsittelevään osaan kirjassa olisin kaivannut tarkkuutta sekä kirjoittajalta että varsinkin kustannustoimittajalta. Ahonen kertoo, kuinka lopulta ”Kielitaistelun seurauksena Kouluylhallitus kielsi kiertokirjeessään 16. joulukuuta 1875 käyttämästä kouluissa Koskisen oppikirjaa” (s. 39). Kielitaistelun kytkös Kouluylhallitukseen ja sen esittämään kieltöön jää hyvin irralliseksi ja olisi kaivannut selventämistä. Hämmennystä herättää myös Kouluylhallituksen kiellon mainittu ajankohta: jos Koskisen kirja ilmestyi vasta vuonna 1881, kuinka se voitiin kieltää käytöstä jo kuusi vuotta aiemmin? Kiertokirjettä ei myöskään löydy kirjan lähdeuuttelesta, jossa muuton on lueteltu lähteinä käytetyt kouluhallinnon asiakirjat kuten opetussuunnitelmat.

Koskisen luomia myyttejä toistettiin uskollisesti nuoren tasavallan oppikirjoissa aina toiseen maailmansotaan saakka. Sodan jälkeen uusi poliittinen tilanne vaati menneisyyden tarkastelua uudelleen sekä historiapolitiikan uudistamista. Ensimmäinen askel tähän suuntaan oli kouluoppikirjojen ”puhdistus” vuosien 1944–1945 taitteessa. Historiankirjoituksessa taas sai jalansijaa metodinen objektivismi, joka edellytti historiallisen tiedon perustamista lähteisiin ja niiden kriittiseen tarkasteluun ilman ideologioista haettuja tulkintatapoja. Historiankirjoittajat sanoutuivat irti menneisyyden kansallisesta tulkitsemisesta, ja objektiivisuuden tavoittelu alkoi sittemmin näkyä myös oppikirjoissa. Sittemmin 1980-luvulla objektivismita valtasi alaa konstruktivistinen tiedonkäsitys, jonka mukaan tieto on riippuvainen kulttuurissa ja yhteiskunnassa sille asetetuista odotuksista ja valtasuhteista.

Ahonen analysoi kirjansa kolmannessa luvussa perusteellisesti toisen maailmansodan jälkeen julkaistuja historian käsikirjoja ja kouluoppikirjoja osoittaen, miten kunkin historiamyytin mukainen tulkinta menneisyydestä on muuttunut, säilynyt tai kadonnut kulttuuristen muutosten myötä. Esimerkiksi myytit etnisestä yhtenäisyydestä ja kansallisvaltiosta suomalaisten kohdalla murtautuivat tutkijoiden käsittelyssä ja sen myötä katosivat oppikirjoistakin. Toisaalta myytti suomalaisten erityisestä selviytymiskyvystä on säilynyt sekä historian tutkimuksen että historianopetuksen piirissä. Kiinnostava täyskäännös on tapahtunut rauhanturvaajamyytin kohdalla: Yrjö Koskisen alkuperäinen myytti suomalaisista sankarillisina sotureina on YYA-ajan puolueettomuuspolitiikassa muuttunut rauhanpuolustajien myyttiksi.

Ahonen on jakanut sekä oppikirjat että niiden vertailuaineistona toimivat käsikirjat sukupolviin sosiologi Karl Mannheimin 'yhteiskunnallisen sukupolven' käsitteeseen nojautuen. Sukupolviin jakaminen on perusteltu valinta, joka ryhdyttää ison aineiston analyysiä; tietysti myös itse oppikirja-aineistosta nousevat jäsenystävät olisivat olleet mahdollisia. Ahonen perustelee silti valintaansa osuvasti: "Oppikirjantekijät työstivät sukupolvikokemuksensa oppikirjasukupolviksi." (s. 16)

Ahosen tavoitteena on esittää lukijalle käsikirjojen ja oppikirjojen välinen vuorovaikutus, mikä on erittäin kiinnostava näkökulma. Tällaista vuorovaikutuksen esille tuomista olisin kuitenkin toivonut lisää. Nyt lopputulos jää hieman pintapuoliseksi, sillä käsikirjojen ja oppikirjojen analyysiä ei nivota yhteen vaan toteutetaan toisistaan erillään. Jäin myös miettimään analyysin jäsentelyä tekstiin. Käsikirjojen osalta kukin myytti käsitellään sen sisäisen kronologian mukaan, siis myytin muinaisajasta aina lähihistoriaan edeten ja samalla käsikirjojen tulkintoja toisiinsa vertaillen. Oppikirjojen osalta taas käsittely etenee oppikirjasukupolvittain, minkä seurauksena kunkin myytin sisäistä kronologiaa käydään läpi uudelleen ja uudelleen eikä muutos oppikirjasukupolvien välillä pääse näkyviin yhtä hyvin kuin käsikirjojen kohdalla. Yhdessä ja samassa jäsentelyratkaisussa pitäytyminen olisi auttanut monimutkaisen kokonaisuuden hahmottamista.

Ahonen nostaa taitavasti aiheen tarkastelun konkreettiselta teoreettiselle tasolle. Hän pohtii, kuinka historiallisen tiedon eli tässä tapauksessa myytin kestävyys on riippuvainen paitsi historian tutkimuksesta myös monesta muusta seikasta historian tuottamisen kentällä. Elinvoimainen myytti on hyvä kertomus, joka vastaa yhteisön moraalista tarvetta ja kollektiivisen muistin kehystä sekä sopii vallitsevaan historiapolitiikkaan. Jotkin suomalaisuuden historiallisista myyteistä ovat niin joustavia ja muuntautumiskykyisiä, että ne pitävät pintansa ajan kulusta ja uuden tiedon kertymisestäkin huolimatta. Toisaalta hyvät myytit ovat niitä

ylläpitävälle yhteisölle liian tärkeitä, että niistä voitaisiin kevyin perustein luopua.

Kansallisissa myyteissä piilee kuitenkin vaara: niiden avulla suljetaan helposti erilaiset vähemmistöt yhteisön ulkopuolelle. Suomessa näin on käynyt esimerkiksi saamelaiden ja romanien kohdalla – myös oppikirjoissa, joita Ahonen on itse ollut 1980-luvulla tekemässä. Ahoselle on nostettava hattua hänen avoimen itsekriittisestä otteestaan. Hänen terävä arvionsa kansallisen näkökulman arvosta kuuluu:

"Historian kirjoittaminen ja opettaminen kansallisiin kehyksiin pitää yllä kestäväntöntä näkemystä kansakunnista historian ratkaisevina toimijoina, ja samalla se häivyttää menneiden tapahtumien yhteiset kansainväliset merkitykset ja tulevaisuuden yhteiset haasteet. (s. 207) "

Kirjansa viimeisessä luvussa Ahonen peräänkuuluttaa kansallisen tarkastelukehysten vaihtamista ihmisyyteisöjen verkottuneisuuden ja keskinäisen riippuvuuden huomioivaan, jopa globaaliin ajatteluun. Kansakuntaa suuremman näkökulman ottaminen menneisyyteen on historian kirjoittajille iso tehtävä – mutta eettisesti kestävä valinta.

Virpi Kivioja, VTM
Turun yliopisto

1. Jyrki Haikonen & Pentti Kiljunen, *Mitä mieltä, suomalainen? EVAn asennetutkimuksen kertomaa vuosilta 1984–2003*. Taloustieto 2003; Sami Myllyniemi (toim.) *Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosaian neuvottelukunta 2010; Pilvi Torsti, *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus 2012; Kevin Wolnik et al., The long shadows of the difficult past? How young people in Denmark, Finland and Germany remember WWII. *Journal of Youth Studies* 20:2 (2017), 162–179. Lisäksi kirjan lähdeluettelosta löytyvät seuraavat joukkokyselyt: Ilkka Haavisto, *Neljäs Suomi. EVAn arvo- ja asennetutkimus 2014*. Taloustieto 2014; Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta, *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta 2009*. Taloustieto 2009. Pilvi Torstin tutkimusta lukuun ottamatta kaikki ovat luettavissa ja ladattavissa verkossa.

Muuttuvat ja kirjavat parantamistavat

Markku Hokkanen & Kalle Kananoja (toim.):
Kiistellyt tiet terveyteen. Parantamisen monimuotoisuus globaalihistoriassa. SKS 2017. 355 s.
ISBN 978-952-222-840-6.

Lääketieteen, parantamisen ja terveyden historian kenttä on maassamme vielä melko pieni ja siksi uuden suomenkielisen teoksen ilmestyminen tältä alalta on aina merkkitapaus. Markku Hokkasen ja Kalle Kanano-

jan toimittama, vuonna 2017 ilmestynyt teos *Kiistellyt tiet terveyteen: Parantamisen monimuotoisuus globaalihistoriassa* lähestyy aihettaan yhdeksän keskenään varsin erilaisen artikkelin kautta. Hokkasen ja Kananon lisäksi tekijöihin kuuluvat Ulla Piela, Suvi Rytty, Hugh Cagle, Jaakko Takkinen, Maarit Forde sekä Rani-Henrik Andersson ja David Posthumus. Lukija saa mahdollisuuden tutustua kerralla monipuolisesti alan uuteen tutkimukseen.

Kokoelman yleisenä teemana ovat parantamiseen liittyneet kiistat, erityisesti rajankäynti länsimaisen lääketieteen ja muiden parantamistapojen ja -traditioiden välillä. Artikkeleissa käsitellään muun muassa kansanparannusta eri puolilta maailmaa (mm. Andersson ja Posthumus), 1800- ja 1900-lukujen vaihteen niin sanottua luonnonlääkintää (Rytty) sekä erilaisten traditioiden ja parantamiskulttuurien toisiltaan ottamia vaikutteita (Cagle, Takkinen, Hokkanen, Kananon). Kirjan näkökulma on kiinnostava ja raikas. Perinteisessä lääketieteen historian tutkimuksessa niin Suomessa kuin muuallakin on ollut melko tavallista esittää tieteenalan menneisyys suurten nimien ja saavutusten kautta, eräänlaisena sankaritarinana tieteen taistelusta ihmiskuntaa uhkaavien tauteja vastaan. Oppihistoriallisuus on ollut vahvaa ja siksi alalla on painolastinsa, vaikka viime vuosikymmeninä moniäänisyys on huomattavasti lisääntynyt. Tämän teoksen tavoitteena onkin haastaa perinteisiä näkökulmia.

Kiistellyt tiet terveyteen tuo monipuolisesti esille sellaisia ääniä ja käytäntöjä, joita lääketieteen historiassa harvemmin huomioidaan. Teoksessa liikutaan Karjalasta Brasiliasta ja Tiibetistä Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen pariin. Lukijalle avataan kiehtovasti erilaisten parantamistapojen rikkautta sekä eri parannustraditioiden kykyä lainata piirteitä ja käytäntöjä toisiltaan – niin sanottua *hybridisaatiota*. Erilaisia yhteentörmäyksiä ja valta-asetelmia nostetaan näkyville kiitetvästi, mutta toisinaan ehkä turhankin innokkaasti. Paikoitellen sanavalinnat antavat ymmärtää, että osa kirjoittajista on kokenut tärkeäksi länsimaisen lääketieteen – tai kuten teoksessa asia ilmaistaan, *koululääketieteen* edustajien arroganssin osoittamisen ja toisaalta muiden parantajien esittämisen myönteisessä valossa. Tällainen vaikutelma syntyy erityisesti silloin, kun todetaan, etteivät antiikin Kreikan lääketieteen menetelmät olleet sen vähemmän ”irrationaalisia” kuin ajan muutkaan, yleensä uskonnolliset parantamistavat (s. 16) tai kun korostetaan lääkäreiden halua rajoittaa legitimiin parantajien piiriä. Rationaalisuudesta ja irrationaalisuudesta puhuminen on lähtökohtaisesti omituinen valinta, etenkin kun irrationaalisuus liitetään antiikin kontekstissa yksinkertaistaen uskonnollisiin käsityksiin.

Rationaalisuus-termiä käytetään erikoisesti myös silloin, kun 1700-luvun lääketiedettä kuvataan toteamalla sen pohjautuneen ”humoraalipatologiaan, mutta

sitä täydentämässä oli rationaalisen päättelyn muovaimia teorioita” (s. 100). Rationaalisuuden merkitys on tällaisessa käytössä hämärä: tarkoitetaanko siis, että irrationaalista on mikä tahansa tieteen myöhemmin virheelliseksi osoittama käsitys? Huomionarvoista on, että termejä rationaalinen ja irrationaalinen käytetään teoksessa lähinnä ”koululääketieteestä” puhuttaessa. Muiden parantamistapojen kohdalla niitä ei nosteta esiin, vaikka monissa niistä uskonnollisilla käsityksillä on tärkeä osa. Suomalaislääkäreiden ja viranomaisten pyrkimykset maallikoiden parantajaelinekotoiminnan rajoittamiseksi puolestaan tuskin kertovat pelkästään valta-aseman rajaamisen halusta – useimmiten vaikuttimena lienee ollut samanlainen huoli potilaista kuin nykyäänkin puhuttaessa uskomushoitosten tai valelääkäreiden vaaroista.

Melko pitkälle menevä väite on myös toteamus, jonka mukaan 1700- ja 1800-lukujen piirilääkärien tarjoama apu ”ei ollut nykymittapuun mukaista lääketiedettä vaan yksi parantamiseen tähtäävä uskomuksiin, empiirisiin havaintoihin ja kokemuksiin perustuva hoitojärjestelmä muiden joukossa”, ja että ”hoidon parantava vaikutus perustui todennäköisesti lääkärin auktoriteettiin sekä hänen sosiaaliseen ja psykologiseen vaikuttavuuteensa” (s. 101). Lisäksi esitetään varsin suorakäisesti, että ”lääketiede ei juuri kehittänyt 1700-luvulla” (s. 97). On toki selvää, ettei lääketiede ollut nykyisen kaltaista ennen bakteriologista vallankumousta ja sen myötä saavutettua tietoa taudinaiheuttajista. Kaikkien piirilääkäreiden saavuttamien tulosten selittäminen niin sanotulla *hoitovaikutuksella* on kuitenkin rohkea väite, joka jättää huomiotta muun muassa rokonistutukset ja rokotukset sekä kiniinin käytön malariaa vastaan. Teos tuntuukin jossain määrin ajautuvan tilanteeseen, jossa ”koululääketieteen” asemaa historiassa pyritään kritisoimaan voimakkaasti samalla kun vaihtoehtoisia parantamistapoja käsitellään mahdollisimman kunnioittavasti.

Termin *globaalihistoria* käyttö teoksessa, aina alaotsikkoon myöten, kaipaisi tarkempaa selitystä. Globaalihistoriaan on tyypillisesti kuulunut suurten ihmisryhmien ja laajojen alueiden käsittely sekä kolonialismin ja Eurooppa-keskeisyyden kritiikki. Niinpä termin nostaminen otsikkoon tuntuu harhaanjohtavalta artikkelikokoelmassa, jonka painopiste on alueellisesti varsin rajatuissa tutkimuksissa, vaikka tapaukset sijoittuvatkin maantieteellisesti erittäin laajalle alueelle. Teoksen alaotsikkoon ja sisältöä vertaillessa tekeekin mieli kysyä, miksi on haluttu profiloitua juuri globaalihistorian kautta, kun teos on ansiokas jo muistakin syistä. Kolonialismin ja eurosentrisyyden kritiikki puolestaan on teoksessa vahvaa, mistä on syytä kiittää. Erityisesti Maarit Forden artikkeli ”Obeah ja toiseuden politiikka” pureutuu vaikuttavasti näihin teemoihin. Kuitenkin muiden kuin eurooppalaisten kulttuurien parantamistadi-

tiot nousevat teoksessa esiin pitkälti sen kautta, kuinka ne ovat reagoineet eurooppalaisten kulttuurien kohtaamiseen, tai kuinka ne on eurooppalaisista näkökulmista nähty. Tämä johtunee lähdetilanteesta ja on ymmärrettävää – asian olisi kuitenkin voinut tuoda selvemmin esiin.

Painopisteen asettaminen parantamisen eri muotoihin liittyneisiin kiistoihin ja konflikteihin tekee teoksesta erittäin kiinnostavan. Tämä erityisesti Hokkasen ja Kananojan laatimassa johdannossa esiin tuotu näkökulma on tärkeä lääketieteen ja parantamisen historiassa ja siten kokonainen artikkelikokoelma tästä näkökulmasta on merkittävä avaus. Ristiriitoja kuvataan pääasiassa ”koululääketieteen” ja muiden, yleensä kansanomaisten parantamistapojen välillä. Kuitenkin myös länsimaisen lääketieteen sisällä on ollut merkittäviä kiistoja ja koulukuntaeroja, ja tämän tyyppisiä ristiriitoja

olisi hieman kaivannut mukaan. Vaikka kiistanäkökulma on teoksessa keskeinen, on artikkeleiden anti vähintään yhtä kiinnostava kuvattaessa hybridisaation kiinnostavaa mosaiikkimaisuutta. Tämä puoli jää lääketieteen historiassa usein liian vähälle huomiolle, ja Hokkasen ja Kananojan toimittama teos paikkaa tätä puutetta huomattavasti.

Kiistellyt tiet terveyteen on näkökulmaltaan tuore artikkelikokoelma, jolla on kiistattomat ansionsa. Monipuolisuudessaan se on suomalaiselle lääketieteen ja terveyden historian tutkimukselle virkistävä ja alan tutkijalle erittäin ilahduttava. Sitä voikin lämpimästi suositella parantamisen monipuolisesta historiasta ja erilaisten kulttuurien kohtaamisesta kiinnostuneille.

Elina Maaniitty, FM
Turun yliopisto ja Helsingin yliopisto